

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MICHAL BOBEK
της 13ης Ιουλίου 2017¹

Υπόθεση C-194/16

Bolagsupplysningen OÜ
Ingrid Iisjan
κατά
Svensk Handel AB

[αίτηση του Riigikohus (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Εσθονία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Κανονισμός 1215/2012 – Διεθνής δικαιοδοσία επί ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας – Δημοσίευση πληροφοριών στο διαδίκτυο – Δικαίωμα των νομικών προσώπων για προστασία της προσωπικότητάς τους – Κέντρο των συμφερόντων – Αίτηση ασφαλιστικών μέτρων για τη διαγραφή και τη διόρθωση πληροφοριών σε άλλο κράτος μέλος – Αξίωση αποζημιώσεως»

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή	2
II. Εφαρμοστέο δίκαιο	3
III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και τα προδικαστικά ερωτήματα	3
IV. Ανάλυση	5
A. Η δυνατότητα εφαρμογής του «κέντρου των συμφερόντων» ως βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας για τα νομικά πρόσωπα	6
1. Εισαγωγή: η εξέλιξη της νομολογίας (η εξαίρεση που έγινε κανόνας)	6
2. Το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας των νομικών προσώπων	9
α) Η θεωρητική προσέγγιση	10
β) Η πρακτική προσέγγιση	12

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

γ) Είναι δυνατή η διαφορετική μεταχείριση των νομικών προσώπων στο πλαίσιο του κανονισμού 1215/2012;.....	14
B. Η διεθνής δικαιοδοσία για τις αξιώσεις σχετικά με προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω της δημοσιεύσεως πληροφοριών στο διαδίκτυο	15
1. Οι δυσκολίες που συνεπάγεται η εφαρμογή της «προσεγγίσεως-μωσαϊκό» στις αξιώσεις εξ αδικοπραξίας οι οποίες σχετίζονται με το διαδίκτυο	15
2. Η διαφορετική, πιο αυστηρή λύση	19
α) Το επαναπροσδιορισμένο κριτήριο	19
β) Ο προσδιορισμός του κέντρου των συμφερόντων	19
γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα	23
Γ. Διεθνής δικαιοδοσία για την έκδοση διατάξεως με αντικείμενο την υποχρέωση διορθώσεως και εξαλείψεως των φερομένων ως επιζήμιων πληροφοριών	24
V. Πρόταση.....	26

I. Εισαγωγή

1. Εσθονική εταιρία η οποία δραστηριοποιείται στη Σουηδία μπήκε σε μαύρη λίστα, στον ιστότοπο μιας σουηδικής ομοσπονδίας εμπορίου, για τις φερόμενες ως αμφισβητήσιμες επιχειρηματικές της πρακτικές. Όπως συμβαίνει αναπόφευκτα στην εποχή της ανώνυμης διαδικτυακής παρρησίας, γνωστής σε όλους για την ευγένεια, τη λεπτότητα των αποχρώσεων και τη μετριοπάθειά της, ο ιστότοπος προσέλκυσε πολλά εχθρικά σχόλια από τους αναγνώστες του.

2. Η εσθονική εταιρία άσκησε αγωγή κατά της σουηδικής ομοσπονδίας εμπορίου ενώπιον των εσθονικών δικαστηρίων. Υποστήριξε ότι οι δημοσιευμένες πληροφορίες έθιξαν την τιμή, τη φήμη και το καλό όνομά της στην αγορά. Ζήτησε να υποχρεωθεί η σουηδική ομοσπονδία εμπορίου να διορθώσει τις πληροφορίες και να αφαιρέσει τα σχόλια από τον ιστότοπό της. Ζήτησε επίσης να της επιδικασθεί αποζημίωση για τη ζημία την οποία ισχυρίσθηκε ότι υπέστη λόγω της δημοσιεύσεως των πληροφοριών και των σχολίων στο διαδίκτυο.

3. Το Riigikohus (Ανώτατο Δικαστήριο, Εσθονία) έχει αμφιβολίες όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία των εσθονικών δικαστηρίων στη συγκεκριμένη υπόθεση. Απευθύνθηκε, κατόπιν τούτου, στο Δικαστήριο υποβάλλοντας κατά βάση τρία προδικαστικά ερωτήματα: πρώτον, έχουν τα εσθονικά δικαστήρια διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν την αγωγή, με βάση το «κέντρο των συμφερόντων» της ενάγουσας της κύριας δίκης [ήδη αναιρεσίβλητης], ήτοι μια ειδική δωσιδικία την οποία το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει κατά το παρελθόν σε σχέση με τα φυσικά πρόσωπα, όχι όμως ακόμη και ως προς τα νομικά πρόσωπα; Δεύτερον, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, πώς θα πρέπει να προσδιορισθεί το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου; Τρίτον, εφόσον κριθεί ότι η διεθνής δικαιοδοσία των εσθονικών δικαστηρίων περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου η ζημία επήλθε στην Εσθονία, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον μπορεί να υποχρεώσει τη σουηδική ομοσπονδία να διορθώσει και να αφαιρέσει τις επίμαχες πληροφορίες.

4. Δύο είναι τα καινοφανή στοιχεία λόγω των οποίων το Δικαστήριο καλείται να επανεξετάσει υπό νέο, και ενδεχομένως περισσότερο κριτικό, πρίσμα την προγενέστερη νομολογία του: ένα *νομικό* (και όχι φυσικό) *πρόσωπο* προβάλλει ως κύριο αίτημα τη *διόρθωση και την αφαίρεση* πληροφοριών που είναι προσβάσιμες μέσω διαδικτύου (και ως επικουρικό μόνον το αποζημιωτικό αίτημα προς αποκατάσταση της βλάβης την οποία υπέστη η φήμη του). Υπό τις πραγματικές αυτές περιστάσεις, ανακύπτει το ζήτημα αν και σε ποιον βαθμό θα πρέπει να αναθεωρηθούν οι ήδη μάλλον ευνοϊκοί κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίοι τέθηκαν με την απόφαση Shevill² όσον αφορά τη δυσφήμιση διά του Τύπου, και επεκτάθηκαν περαιτέρω με την απόφαση eDate³ στις περιπτώσεις βλάβης που προκαλείται στην υπόληψη φυσικού προσώπου από πληροφορίες δημοσιευμένες στο διαδίκτυο.

II. Εφαρμοστέο δίκαιο

Κανονισμός 1215/2012

5. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 15 του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012⁴, οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας «θα πρέπει να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας και να βασίζονται στην αρχή της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου».

6. Περαιτέρω, κατά την αιτιολογική σκέψη 16 του ίδιου κανονισμού, «η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δωσιδικίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Η ύπαρξη στενού συνδέσμου θα πρέπει να παρέχει ασφάλεια δικαίου και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους το οποίο δεν μπορούσε ευλόγως να προβλέψει. Αυτό το στοιχείο είναι σημαντικό, ιδίως σε διαφορές που αφορούν εξωσυμβατικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από παραβιάσεις της ιδιωτικότητας και του δικαιώματος της προσωπικότητας, περιλαμβανομένης της δυσφήμισης».

7. Ο γενικός κανόνας που διέπει τη διεθνή δικαιοδοσία τίθεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, το οποίο ορίζει ότι «τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους».

8. Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, του ίδιου κανονισμού, εξαίρεση από τον κανόνα αυτόν χωρεί αποκλειστικώς και μόνον στις περιπτώσεις που προβλέπονται στα τμήματα 2 έως 7 του κεφαλαίου II.

9. Κρίσιμος για την παρούσα υπόθεση είναι ο κανόνας που διατυπώνεται στο άρθρο 7, σημείο 2 (το οποίο περιλαμβάνεται στο τμήμα 2 του κεφαλαίου II του κανονισμού 1215/2012). Όσον αφορά τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος «ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός».

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και τα προδικαστικά ερωτήματα

10. Η Bolagsupplysningen OÜ (αναιρεσείουσα της κύριας δίκης, στο εξής: αναιρεσείουσα) είναι εταιρία με έδρα το Τάλιν (Εσθονία), η οποία ασκεί, κατά τα φαινόμενα, το μεγαλύτερο μέρος της επιχειρηματικής της δραστηριότητας στη Σουηδία. Η Ingrid Ilsjan είναι υπάλληλος της αναιρεσείουσας.

2 Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61).

3 Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685).

4 Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (αναδιατύπωση) (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1).

11. Η Svensk Handel AB είναι σουηδική ομοσπονδία εμπορίου (αναιρεσίβλητη της κύριας δίκης, στο εξής: αναιρεσίβλητη).
12. Η αναιρεσίβλητη ενέταξε την αναιρεσείουσα σε «μαύρη λίστα» δημοσιευμένη στον ιστότοπό της, αναφέροντας ότι, «στις συναλλαγές της, ψεύδεται και εξαπατά». Στο φόρουμ συζητήσεων του ιστοτόπου αναρτήθηκαν, εξ αφορμής της εγγραφής στη μαύρη λίστα, 1 000 περίπου σχόλια, μεταξύ των οποίων και προτροπές για χρήση βίας κατά της αναιρεσείουσας και των υπαλλήλων της.
13. Στις 29 Σεπτεμβρίου 2015, η αναιρεσείουσα και η I. Ilsjan άσκησαν αγωγή κατά της αναιρεσίβλητης ενώπιον του Harju Maakohus (πρωτοδικείου του Harju, Εσθονία) (στο εξής: πρωτοβάθμιο δικαστήριο). Η αναιρεσείουσα και η I. Ilsjan ζήτησαν να υποχρεωθεί η αναιρεσίβλητη να διορθώσει τις πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν για την αναιρεσείουσα και να αφαιρέσει τα σχόλια από τον ιστότοπό της. Η αναιρεσείουσα ζήτησε επίσης να της επιδικασθεί αποζημίωση ύψους 56 634,99 ευρώ για την υλική ζημία που υπέστη, και συγκεκριμένα για το διαφυγόν της κέρδος. Η I. Ilsjan ζήτησε να της επιδικασθεί χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης κατά την κρίση του δικαστηρίου. Η αναιρεσείουσα και η I. Ilsjan ισχυρίστηκαν ότι υπέστησαν βλάβη λόγω των ενεργειών της αναιρεσίβλητης. Υποστήριξαν ότι η δημοσίευση αναληθών πληροφοριών παρέλυσε την επιχειρηματική δραστηριότητα της αναιρεσείουσας στη Σουηδία.
14. Με απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την αγωγή. Αποφάνθηκε ότι δεν αποδείχθηκε ότι η ζημία είχε επέλθει στην Εσθονία. Ως εκ τούτου, δεν μπορούσε να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία του στο άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012. Οι επίμαχες πληροφορίες και τα σχόλια ήταν δημοσιευμένα στη σουηδική γλώσσα και, άνευ μεταφράσεως, δεν μπορούσαν να γίνουν κατανοητά από άτομα που μιλούν την εσθονική. Επιπλέον, η μείωση του κύκλου εργασιών της αναιρεσείουσας είχε αποτιμηθεί σε σουηδικές κορώνες, όπερ υποδήλωνε ότι η ζημία επήλθε πράγματι στη Σουηδία. Το γεγονός και μόνον ότι ο ιστότοπος είναι προσβάσιμος από την Εσθονία δεν θεμελιώνει αυτομάτως διεθνή δικαιοδοσία των εσθονικών δικαστηρίων.
15. Η αναιρεσείουσα και η I. Ilsjan προσέβαλαν την απόφαση αυτή ενώπιον του Tallinna Ringkonnakohtus (εφετείου του Τάλιν, Εσθονία). Στις 9 Νοεμβρίου 2015 το εν λόγω δικαστήριο απέρριψε την έφεση, εμμένοντας στην έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας των εσθονικών δικαστηρίων.
16. Κατά της αποφάσεως του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου ασκήθηκε αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, ήτοι του Riigikohtus (Ανωτάτου Δικαστηρίου).
17. Ενώπιον του Riigikohtus (Ανωτάτου Δικαστηρίου), η αναιρεσείουσα προβάλλει το επιχείρημα ότι τα εσθονικά δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν την υπόθεση, επειδή το κέντρο των συμφερόντων της βρίσκεται στην Εσθονία. Με τη δημοσίευση των πληροφοριών στο διαδίκτυο προσβλήθηκε εν προκειμένω το δικαίωμα της αναιρεσείουσας να δραστηριοποιείται επιχειρηματικά. Στην Εσθονία εδρεύουν τόσο η διοίκηση όσο και τα τμήματα οικονομικού, λογιστηρίου, επιχειρηματικής ανάπτυξης και προσωπικού της εταιρίας. Τα έσοδά της μεταφέρονται από τη Σουηδία στην Εσθονία. Δεν υπάρχει ούτε αντιπροσωπεία ούτε υποκατάστημα της εταιρίας στην αλλοδαπή. Επομένως, οι συνέπειες της αδικοπραξίας επήλθαν στην Εσθονία.
18. Η αναιρεσίβλητη υποστηρίζει ότι δεν υφίσταται στενός σύνδεσμος μεταξύ του αντικειμένου της υπό κρίση διαφοράς και των εσθονικών δικαστηρίων. Ως εκ τούτου, η διεθνής δικαιοδοσία θα πρέπει να προσδιορισθεί βάσει του γενικού κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012. Η έδρα της αναιρεσίβλητης βρίσκεται στη Σουηδία. Τα σουηδικά δικαστήρια είναι συνεπώς αρμόδια για την εκδίκαση της υποθέσεως της κύριας δίκης.

19. Το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να χωρίσει τις αγωγές που άσκησαν η αναιρεσείουσα και η I. Iisjan. Η αγωγή της δεύτερης αναπέμφθηκε στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο προκειμένου αυτό να επανεξετάσει το παραδεκτό της. Όσον αφορά την αγωγή της αναιρεσείουσας, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι τα εσθονικά δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία επί της αξίωσης προς αποκατάσταση της ζημίας την οποία αυτή ενδεχομένως υπέστη στην Εσθονία. Διατηρεί, ωστόσο, αμφιβολίες ως προς το αν η διεθνής αυτή δικαιοδοσία καλύπτει και τις άλλες αξιώσεις της αναιρεσείουσας.

20. Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Riigikohus (Ανώτατο Δικαστήριο) ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1. Έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού [1215/2012] την έννοια ότι πρόσωπο, του οποίου τα δικαιώματα φέρεται να έχουν προσβληθεί από την ανάρτηση στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού πληροφοριών και από την παράλειψη αφαιρέσεως σχετιζόμενων με το εν λόγω πρόσωπο σχολίων, δύναται να ασκήσει αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους εντός του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμες οι αναρτηθείσες στο διαδίκτυο πληροφορίες, αναφορικά με τη ζημία που επήλθε εντός του εν λόγω κράτους μέλους, ζητώντας τη διόρθωση των αναληθών πληροφοριών και την αφαίρεση των σχολίων που θίγουν τα δικαιώματά του;
2. Έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του [κανονισμού 1215/2012] την έννοια ότι νομικό πρόσωπο, το οποίο προβάλλει ότι τα δικαιώματά του έχουν προσβληθεί λόγω της δημοσίευσής στο διαδίκτυο αναληθών περι αυτού στοιχείων και λόγω της μη διαγραφής σχολίων που το αφορούν, δύναται να εγείρει, για τη συνολική ζημία που υπέστη, αξιώσεις διορθώσεως των στοιχείων, υποχρεωτικής διαγραφής των σχολίων και αποκαταστάσεως της υλικής ζημίας που προκλήθηκε λόγω της δημοσίευσής των αναληθών στοιχείων στο διαδίκτυο, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους στο οποίο βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του;
3. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως επί του δευτέρου ερωτήματος, έχει το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού [1215/2012] την έννοια ότι:
 - εξ αυτού προκύπτει ότι το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου, και κατ' επέκταση ο τόπος επελεύσεως της ζημίας που υπέστη, βρίσκεται στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο αυτό έχει την έδρα του ή
 - για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων του νομικού προσώπου, και κατ' επέκταση του τόπου επελεύσεως της ζημίας που υπέστη, πρέπει να συνεκτιμώνται στο σύνολό τους παράγοντες, όπως η έδρα και η μόνιμη εγκατάσταση του νομικού προσώπου, η έδρα των πελατών του και ο τρόπος με τον οποίο εκτελούνται οι επιχειρηματικές συναλλαγές;»

21. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν η αναιρεσείουσα, η Εσθονική Κυβέρνηση, η Πορτογαλική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η αναιρεσείουσα, η Εσθονική Κυβέρνηση και η Επιτροπή ανέπτυξαν προφορικές παρατηρήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 20ής Μαρτίου 2017.

IV. Ανάλυση

22. Τα ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο αφορούν, εν περιλήψει, τρία ζητήματα. Ο πυρήνας της υποθέσεως είναι, κατά την άποψή μου, το δεύτερο ερώτημα: μπορεί η δωσιδικία του κέντρου των συμφερόντων, η οποία διαμορφώθηκε με την απόφαση eDate⁵ για τα φυσικά πρόσωπα, να εφαρμοστεί και επί νομικών προσώπων; Ξεκινώ συνεπώς με την ανάλυση του ζητήματος αυτού (Α). Εφόσον δοθεί καταφατική απάντηση στο ως άνω ερώτημα, θα πρέπει να δοθεί απάντηση και στο τρίτο ερώτημα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο: ποιο θα είναι συνακολούθως το κριτήριο για τον

5 Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685).

προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων των νομικών προσώπων (B); Τέλος, με το πρώτο του ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί να αποσαφηνισθεί η σχέση μεταξύ, αφενός, της «προσεγγίσεως-μωσαϊκό», την οποία υιοθέτησε το Δικαστήριο με την απόφαση Shevill⁶, καταλήγοντας ότι η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου περιορίζεται μόνο στη ζημία που έχει επέλθει στο κράτος της έδρας του, και, αφετέρου, της αδιαίρετης (ενιαίας) φύσης της έννομης προστασίας την οποία αιτείται εν προκειμένω η αναιρεσείουσα (Γ).

23. Εν συντομία, στο πλαίσιο των προτάσεών μου εξετάζεται, κατ' αρχάς, το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής των κρίσιμων κανόνων περί διεθνούς δικαιοδοσίας (A), εν συνεχεία, το κριτήριο που θα πρέπει να εφαρμοσθεί (B), και, τέλος, το ζήτημα των μέσων παροχής έννομης προστασίας (Γ). Η ουσία της συλλογιστικής μου είναι η εξής: ως προς το ζήτημα ποια δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις εξωσυμβατικής ευθύνης για προσβολή της φήμης, φρονώ ότι δεν συντρέχει λόγος διαφοροποιήσεως μεταξύ των φυσικών και των νομικών προσώπων. Η πρότασή μου είναι ότι, από πλευράς διεθνούς δικαιοδοσίας, πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Αναγνωρίζοντας, όμως, την ιδιαίτερη φύση του διαδικτύου καθώς και των πληροφοριών που δημοσιεύονται εκεί, προτείνω επίσης να ακολουθηθεί μια προσέγγιση πιο στενή σε σύγκριση με την προγενέστερη του Δικαστηρίου. Στην περίπτωση πληροφοριών που είναι προσβάσιμες μέσω διαδικτύου, δεν θεωρώ σκόπιμο να διατηρηθεί η λύση της «διεθνούς δικαιοδοσίας-μωσαϊκό», την οποία προέκρινε το Δικαστήριο με την απόφαση Shevill όσον αφορά συγκεκριμένα τη διάδοση πληροφοριών μέσω του Τύπου. Αν γίνει δεκτή αυτή η πιο στενή προσέγγιση για τους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας επί υποθέσεων δυσφημίσεως μέσω διαδικτύου, τότε δεν τίθεται καν το ζήτημα ποια είναι τα διαθέσιμα μέσα έννομης προστασίας στο πλαίσιο μιας εδαφικώς περιορισμένης «διεθνούς δικαιοδοσίας-μωσαϊκό» κατά τα πρότυπα της αποφάσεως Shevill.

A. Η δυνατότητα εφαρμογής του «κέντρου των συμφερόντων» ως βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας για τα νομικά πρόσωπα

1. Εισαγωγή: η εξέλιξη της νομολογίας (η εξαίρεση που έγινε κανόνας)

24. Η παρούσα υπόθεση αφορά την ερμηνεία του κανόνα του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, όπου θεμελιώνεται η διεθνής δικαιοδοσία για τις εξ αδικοπραξίας αξιώσεις. Σύμφωνα με τον κανόνα αυτόν, ως προς τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, πρόσωπο που έχει την κατοικία του σε ένα κράτος μέλος μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος «ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιολόγο γεγονός».

25. Πρόκειται για ειδικό κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας. Ο κανόνας αυτός επιτρέπει παρέκκλιση από τον γενικό κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012, σύμφωνα με τον οποίο τα πρόσωπα ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου έχουν την κατοικία τους⁷.

26. Κατά πάγια νομολογία, ο κανόνας του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 βασίζεται στην ύπαρξη ενός *ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου* μεταξύ της διαφοράς και των δικαστηρίων κράτους μέλους άλλου από εκείνο της κατοικίας του εναγομένου. Δικαιολογείται δε για λόγους που συνδέονται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης και με την αποτελεσματική οργάνωση της δίκης⁸.

⁶ Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61).

⁷ Για μια πρόσφατη αναφορά βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Hejduk (C-441/13, EU:C:2015:28, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

⁸ Όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο ήδη με την απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, Bier (21/76, EU:C:1976:166, σκέψη 11). Βλ. επίσης αποφάσεις της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία)· της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 40 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία)· της 3ης Οκτωβρίου 2013, Pinckney (C-170/12, EU:C:2013:635, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία)· της 22ας Ιανουαρίου 2015, Hejduk (C-441/13, EU:C:2015:28, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) και της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Concurrence (C-618/15, EU:C:2016:976, σκέψη 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 16 του κανονισμού 1215/2012.

27. Η φράση «ο τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» στο άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 (καθώς και στις αντίστοιχες προϊσχύουσες διατάξεις⁹) έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, ήδη με την απόφαση *Bier*¹⁰, υπό την έννοια ότι παραπέμπει τόσο στον τόπο *επελεύσεως* της ζημίας όσο και στον τόπο όπου έλαβε χώρα *το γενεσιουργό της ζημίας* γεγονός. Συνεπώς, ο εναγόμενος μπορεί να εναχθεί, κατ' επιλογή του ενάγοντος, ενώπιον του δικαστηρίου είτε του ενός είτε του άλλου από τους δύο αυτούς τόπους¹¹.

28. Με την απόφαση *Shevill*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, στην περίπτωση δυσφημίσεως μέσω άρθρου δημοσιευμένου σε εφημερίδα η οποία κυκλοφόρησε σε περισσότερα κράτη μέλη, ο ενάγων μπορεί να επιλέξει μεταξύ των δικαστηρίων δύο διαφορετικών τόπων για να ασκήσει αγωγή για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης (κατ' εφαρμογήν των κανόνων ειδικής δωσιδικίας). Είτε ενώπιον του δικαστηρίου του κράτους μέλους από το οποίο *προήλθε* η βλάβη¹², ήτοι του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη της εφημερίδας, είτε ενώπιον του δικαστηρίου κάθε κράτους μέλους όπου διανεμήθηκε η επίμαχη εφημερίδα και όπου, κατά τους ισχυρισμούς του παθόντος, *υπέστη* βλάβη η φήμη του. Η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του δεύτερου αυτού τόπου περιορίζεται αποκλειστικώς και μόνον στη βλάβη που επήλθε εντός του συγκεκριμένου κράτους μέλους¹³. Ο δεύτερος αυτός τύπος ειδικής δωσιδικίας, ο οποίος διαμορφώθηκε με την απόφαση *Shevill* και έχει ως συνέπεια τον εδαφικό περιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, αναφέρεται στη θεωρία και ως «προσέγγιση-μωσαϊκό»¹⁴.

29. Με την απόφαση *eDate*, το Δικαστήριο κατά πρώτον επιβεβαίωσε τη δυνατότητα εφαρμογής της δωσιδικίας αυτής και επί αξιώσεων που απορρέουν από προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα λόγω δημοσιεύσεως πληροφοριών στο διαδίκτυο. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι αγωγή για χρηματική ικανοποίηση μπορεί να ασκηθεί ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου είναι ή ήταν προσβάσιμες οι δημοσιευμένες στο διαδίκτυο πληροφορίες. Η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών παραμένει εδαφικώς περιορισμένη¹⁵.

30. Το Δικαστήριο ωστόσο πρόσθεσε με την απόφαση *eDate* μια επιπλέον ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας: έκρινε ότι τέτοια αγωγή μπορεί να ασκηθεί και ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος. Ο τόπος αυτός αντιστοιχεί στο κράτος μέλος της συνήθους διαμονής του ενάγοντος ή σε οποιοδήποτε κράτος μέλος σε σχέση με το οποίο μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου, όπως η άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του ενάγοντος¹⁶.

9 Η διατύπωση του άρθρου 7, σημείο 2, είναι ίδια με εκείνη του άρθρου 5, σημείο 3, του κανονισμού (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2001, L 12, σ. 1). Είναι επίσης σχεδόν ίδια και με τη διατύπωση του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών, της 27ης Σεπτεμβρίου 1968, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 1982, L 388, σ. 7).

10 Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, *Bier* (21/76, EU:C:1976:166, σκέψη 19).

11 Για μια πρόσφατη αναφορά βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, *Hejduk* (C-441/13, EU:C:2015:28, σκέψη 18 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

12 Η δωσιδικία αυτή αντιστοιχεί επίσης στη γενική δωσιδικία της έδρας του εναγομένου. Βλ. απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, *Shevill* κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψη 26).

13 Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, *Shevill* κ.λπ. (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψεις 30 έως 31).

14 Βλ., παραδείγματος χάριν, *Mankowski*, P., *Kommentar zu Art. 5 EuGVVO*, σε *EWiR* 2011, σ. 743 έως 744. Η λύση που δόθηκε με την απόφαση *Shevill* θεωρείται, κατά γενικώς αποδεκτή ερμηνεία, ότι αντανάκλα το γεγονός ότι στην περίπτωση εκείνη τα φύλλα της εφημερίδας διανεμόνταν, στη συντριπτική τους πλειονότητα, στη Γαλλία, κι ελάχιστα μόνον κυκλοφορούσαν στην Αγγλία, δηλαδή στον τόπο κατοικίας των προσώπων που εθίγησαν από τις δημοσιευθείσες πληροφορίες. Βλ., παραδείγματος χάριν, *Briggs*, A., «The Brussels Convention», *Yearbook of European Law*, 1995, τόμος 15, τεύχος 1, σ. 487 έως 514.

15 Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, *eDate Advertising* κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψεις 51 και 52).

16 Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, *eDate Advertising* κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 49).

31. Το Δικαστήριο ανέπτυξε αυτή την τρίτη ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας για τις αξιώσεις που εμπίπτουν στο άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 λαμβάνοντας υπόψη τη «σοβαρότητα της βλάβης», καθώς και το γεγονός ότι οι πληροφορίες που φέρεται να την προκαλούν είναι προσβάσιμες από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη¹⁷. Πρόκειται για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του διαδικτύου, το οποίο δεν ήταν τόσο διαδεδομένο ως μέσο επικοινωνίας κατά τον χρόνο που εκδόθηκε η απόφαση Shevill¹⁸.

32. Εν συνόψει, από τη συνδυασμένη ερμηνεία των αποφάσεων Shevill και eDate συνάγεται ότι επί του παρόντος, σε περίπτωση βλάβης της φήμης λόγω πληροφοριών δημοσιευμένων στο διαδίκτυο, ο ενάγων, εφόσον είναι φυσικό πρόσωπο, μπορεί να επιλέξει μεταξύ τεσσάρων τύπων δωσιδικίας. Τρεις από αυτές είναι «πλήρεις» δωσιδικίες: μπορεί να ζητηθεί αποκατάσταση ολόκληρης της ζημίας. Η τέταρτη είναι «μερική» δωσιδικία: μπορεί να ζητηθεί αποκατάσταση μόνον της ζημίας που επήλθε στο έδαφος του κράτους όπου έχει την έδρα του το δικάζον δικαστήριο. Οι πλήρεις δωσιδικίες είναι μία γενική (ο τόπος κατοικίας του εναγομένου) και δύο ειδικές (ο τόπος προελεύσεως της βλάβης, ο οποίος στις περισσότερες περιπτώσεις είναι πιθανόν να ταυτίζεται με τη γενική δωσιδικία· καθώς και ο τόπος του κέντρου των συμφερόντων του ενάγοντος). Πέραν τούτου, μερική δωσιδικία ενδέχεται να συντρέχει ως προς όλα τα υπόλοιπα κράτη μέλη, δεδομένου ότι οι πληροφορίες που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο είναι προσβάσιμες από όλα τα κράτη μέλη.

33. Η παρούσα υπόθεση αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία επί αγωγής προς αποκατάσταση της βλάβης την οποία ισχυρίζεται ότι υπέστη η αναιρεσείουσα λόγω προσβολής του δικαιώματός της στην προσωπικότητα. Η αναιρεσείουσα είναι νομικό πρόσωπο. Υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, ζητώντας να υποχρεωθεί η αναιρεσιβλήτη να διορθώσει τις πληροφορίες και να αποσύρει τα σχόλια από τον ιστότοπό της. Όπως επιβεβαιώθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το κύριο αίτημα της αγωγής της αναιρεσείουσας δεν είναι η επιδίκαση αποζημίωσης για την υλική της ζημία, αλλά η διόρθωση και η διαγραφή, από τον ιστότοπο, του περιεχομένου που φέρεται να της προκάλεσε βλάβη. Η επιδίκαση αποζημίωσης αποτελεί επικουρικό μόνον αίτημα της αγωγής της αναιρεσείουσας.

34. Όπως προανέφερα στην αρχή των προτάσεών μου, τα δύο αυτά στοιχεία, σε συνδυασμό μεταξύ τους, μπορεί να θεωρηθεί ότι διευρύνουν υπέρμετρα την υφιστάμενη νομολογία του Δικαστηρίου, πέραν των ορίων των περιπτώσεων τις οποίες κάλυπτε αρχικώς. Η δοκιμή ωστόσο των ακραίων ορίων μιας θεωρητικής κατασκευής έχει τη χρησιμότητά της: καθιστά δυνατή την κριτική επαναξιολόγηση των ίδιων των θεμελίων της.

35. Προηγουμένως, όμως, πρέπει να εξετασθεί ένα προκαταρκτικό ζήτημα: όσον αφορά τυχόν προσβολή της προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου, χωρεί διάκριση μεταξύ των φυσικών και των νομικών προσώπων;

¹⁷ Όπ.π., σκέψη 47.

¹⁸ Για μια κριτική προσέγγιση στη νομική θεωρία, η οποία επισημαίνει τη μετάβαση σε ένα καθεστώς «τόπου δωσιδικίας του ενάγοντος» (forum actoris), την έλλειψη προβλεψιμότητας και τον κίνδυνο που ενέχει μια τέτοια προσέγγιση να ενισχυθεί ως πρακτική η «άγρα δωσιδικίας» (forum shopping), βλ., παραδείγματος χάριν, Bollée, S., και Haftel, B., «Les nouveaux (dés)équilibres de la compétence internationale en matière de cyber délits après l'arrêt eDate Advertising et Martinez», *Recueil Le Dalloz*, 2012, αριθ. 20, σ. 1285 έως 1293· Kuipers, J.-J., «Joined cases C-509/09 & 161/10, eDate Advertising v. X and Olivier Martinez and Robert Martinez v. MGN Limited, Judgment of the Court of Justice (Grand Chamber) of 25 October 2011», *Common Market Law Review*, 2012, σ. 1211 έως 1231· Thiede, T., «Bier, Shevill und eDate – Aegrescit medendo?», *Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union*, 4/2012, σ. 219 έως 222.

2. Το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας των νομικών προσώπων

36. Μπορεί ευλόγως να υποστηριχθεί ότι, καίτοι το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε ρητώς στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων, αυτή ήταν που υπαγόρευσε τη δημιουργία μιας πρόσθετης ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας με την απόφαση eDate. Ο γενικός εισαγγελέας P. Cruz Villalón τάχθηκε σαφώς υπέρ αυτής της απόψεως με τις προτάσεις του στην υπόθεση εκείνη¹⁹.

37. Εν πάση περιπτώσει, στην προκειμένη υπόθεση έχει σίγουρα συζητηθεί εκτενώς το ζήτημα κατά πόσον η προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα ως θεμελιώδους δικαιώματος μπορεί να επεκταθεί και στα νομικά πρόσωπα. Είναι τα νομικά πρόσωπα φορείς του δικαιώματος στην προσωπικότητα; Οι απόψεις των διαδίκων επί του ζητήματος αυτού δίστανται.

38. Τόσο στις γραπτές παρατηρήσεις της όσο και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Εσθονική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι το δικαίωμα στην προσωπικότητα, όπως προστατεύθηκε με την απόφαση eDate, αφορά, εξ ορισμού, αποκλειστικώς και μόνον φυσικά πρόσωπα. Κατά την Εσθονική Κυβέρνηση, τούτο οφείλεται στη φύση και στις συνέπειες του δικαιώματος αυτού (όπως είναι, για παράδειγμα, η ηθική βλάβη). Αντιστοίχως, το Ηνωμένο Βασίλειο επισήμανε στις γραπτές παρατηρήσεις του ότι, στις περιπτώσεις νομικών προσώπων, η αποκατάσταση η οποία ζητείται κατόπιν της δημοσιεύσεως επιζήμιων πληροφοριών στο διαδίκτυο αφορά, στην πραγματικότητα, εμπορικές ζημιές. Εγείρονται, συνεπώς, διαφορετικά ζητήματα σε σχέση με την περίπτωση όπου θίγεται η υπόληψη φυσικού προσώπου.

39. Η Επιτροπή παραδέχεται ότι τα νομικά πρόσωπα αναγνωρίζονται σε ορισμένα κράτη μέλη ως φορείς του δικαιώματος προστασίας της προσωπικότητας, υποστηρίζει ωστόσο ότι η δωσιδικία του κέντρου των συμφερόντων του ενάγοντος (forum actoris) δεν θα πρέπει να επεκταθεί και στα νομικά πρόσωπα. Μια τέτοια επέκταση δεν θα ήταν προϊόν ορθής σταθμίσεως των αντιτιθέμενων συμφερόντων.

40. Δεν συμφωνώ. Πρώτον, σε *θεωρητικό* επίπεδο, είναι δύσκολο να θεμελιωθεί η άποψη ότι δεν θα πρέπει τα νομικά πρόσωπα, στον βαθμό που η αναλογία τους με τα φυσικά πρόσωπα το επιτρέπει, να απολαύουν του δικαιώματος στην προσωπικότητα (α). Δεύτερον, πάντως, θα πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι, σε πιο *πρακτικό* επίπεδο, το ζήτημα αν και σε ποιον βαθμό τα νομικά πρόσωπα είναι φορείς θεμελιώδους δικαιώματος στην προσωπικότητα έχει μάλλον περιορισμένη σημασία για τους σκοπούς της παρούσας υποθέσεως. Αναμφίβολα στις έννομες τάξεις πολλών κρατών μελών, η φήμη και το καλό όνομα των νομικών προσώπων στην αγορά προστατεύονται στο πλαίσιο των νομοθετικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους. Τα δικαιώματα αυτά υφίστανται και πρέπει να τυγχάνουν δικαστικής προστασίας ανεξαρτήτως της (μη) αναγνωρίσεως θεμελιωδών δικαιωμάτων υπέρ των νομικών προσώπων. Τέτοιες αξιώσεις, εφόσον είναι διασυνοριακής φύσης, είναι πιθανό να σχετίζονται με «βλάβη» κατά την έννοια του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, αλλά μια ενδεχομένως έντονη συζήτηση ως προς το εύρος των θεμελιωδών δικαιωμάτων των εταιριών δεν αποτελεί το βασικό ζητούμενο της παρούσας υποθέσεως (β). Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι δεν συντρέχει λόγος για διαφορετική μεταχείριση των φυσικών και των νομικών προσώπων κατά την εφαρμογή ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας (γ).

¹⁹ Ο οποίος, μεταξύ άλλων, επισήμανε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και στην ελεύθερη πληροφόρηση, όπως κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), «εκφράζουν την ιδιαίτερη προστασία η οποία αποδίδεται στην πληροφόρηση στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα δίνουν έμφαση στη σπουδαιότητα της ιδιωτικής ζωής, η οποία ενσωματώνει επίσης το δικαίωμα στην εικόνα». Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:192, σημείο 52).

α) Η θεωρητική προσέγγιση

41. Στο πλαίσιο του συστήματος της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΣΔΑ), αρχικώς μόνον το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας προέβλεπε ρητώς την κατοχύρωσή του και υπέρ των νομικών προσώπων. Ωστόσο, εν συνεχεία, τόσο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ) όσο και το Δικαστήριο επέκτειναν σταδιακά την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στα νομικά πρόσωπα, στις περιπτώσεις που η προσέγγιση αυτή ήταν η ενδεδειγμένη λαμβανομένου υπόψη του εκάστοτε θεμελιώδους δικαιώματος.

42. Έτσι, στη νομολογία του ΕΔΔΑ, η σταδιακή αυτή επέκταση με την πάροδο των ετών είχε ως συνέπεια να καλυφθούν, παραδείγματος χάριν, η ελευθερία έκφρασης²⁰, το δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας και της αλληλογραφίας²¹, καθώς και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη²². Παράλληλα όμως το ΕΔΔΑ δέχθηκε επίσης, σε σχέση με την επιβολή περιορισμών στα θεμελιώδη δικαιώματα, ότι τα συμβαλλόμενα κράτη ενδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις να διαθέτουν μεγαλύτερη διακριτική ευχέρεια όσον αφορά τις επαγγελματικές δραστηριότητες των ενδιαφερομένων²³.

43. Αντιστοίχως, στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τα νομικά πρόσωπα απολαύουν όχι μόνον του δικαιώματος ιδιοκτησίας²⁴, αλλά και της επιχειρηματικής ελευθερίας²⁵, του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής στη δικαιοσύνη²⁶, καθώς και, σε ειδικές περιπτώσεις, του δικαιώματος παροχής του ευεργετήματος πενίας²⁷. Το Δικαστήριο έχει κρίνει επίσης ότι τα νομικά πρόσωπα απολαύουν του τεκμηρίου αθωότητας και των δικαιωμάτων άμυνας²⁸.

44. Συνολικά, γίνεται δεκτό ότι, σε αμφότερα τα συστήματα, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις²⁹, η επέκταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στα νομικά πρόσωπα έλαβε χώρα σταδιακά, και με ένα μάλλον φυσικό και αυθόρμητο τρόπο, χωρίς βαθύτερες φιλοσοφικές αναζητήσεις περί της φύσης ή της λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων³⁰. Οι υποκείμενοι λόγοι πάντως μάλλον σχετίζονται

20 Η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 ΕΣΔΑ. Απόφαση του ΕΔΔΑ της 26ης Απριλίου 1979, Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:1979:0426JUD000653874).

21 Το οποίο καθιερώνεται στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ επέκτεινε την έννοια της «κατοικίας», ώστε να καλύψει και την έδρα εταιρίας. Απόφαση του ΕΔΔΑ της 16ης Απριλίου 2002, Société Colas Est κ.λπ. κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2002:0416JUD00379197, §§ 40 έως 42).

22 Το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, ΕΣΔΑ. Απόφαση του ΕΔΔΑ της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, Oao Neftyanaya Kompaniya Yukos κατά Ρωσίας (CE:ECHR:2011:0920JUD001490204, §§ 536 έως 551). Κρίθηκε σχετικώς ότι δεν δικαιολογείται διαφορετική αντιμετώπιση των νομικών προσώπων επειδή η προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη δυνατότητα ασκήσεως των σχετικών ουσιαστικών δικαιωμάτων. Βλ., Oliver, P., «Companies and their Fundamental Rights: a comparative perspective», *International and Comparative Law Quarterly*, 2015, τόμος 64, τεύχος 3, σ. 678.

23 Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 16ης Δεκεμβρίου 1992, Niemietz κατά Γερμανίας (CE:ECHR:1992:1216JUD001371088), με την οποία το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αστυνομική έρευνα που διεξήχθη στο γραφείο αυτοαπασχολούμενου δικηγόρου, το οποίο αυτός χρησιμοποιούσε και ως χώρο διαβιώσεώς του, συνιστούσε επέμβαση στην «κατοικία» του. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ πρόσθεσε ότι το δικαίωμα του κράτους να επεμβαίνει δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφος 2, ΕΣΔΑ ενδέχεται να είναι περισσότερο διευρυμένο «όταν πρόκειται για επαγγελματικές ή επιχειρηματικές δραστηριότητες ή χώρους εργασίας απ' ό,τι σε άλλες περιπτώσεις» (§ 31).

24 Το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 17 του Χάρτη. Βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, Berlington Hungary κ.λπ. (C-98/14, EU:C:2015:386, σκέψεις 89 έως 91 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

25 Η οποία προβλέπεται στο άρθρο 16 του Χάρτη. Βλ. απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, ΑΓΕΤ Ηρακλής (C-201/15, EU:C:2016:972, σκέψεις 66 έως 69 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

26 Το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη. Βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 16ης Μαΐου 2017, Berlioz Investment Fund (C-682/15, EU:C:2017:373, σκέψη 48).

27 Το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 47 του Χάρτη. Απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, DEB (C-279/09, EU:C:2010:811, σκέψεις 44 έως 59).

28 Τα δικαιώματα αυτά καθιερώνονται στο άρθρο 48 του Χάρτη. Βλ., παραδείγματος χάριν, αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 2013, Groupe Gascogne κατά Επιτροπής (C-58/12 P, EU:C:2013:770, σκέψεις 29 επ.), και της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akcros Chemicals κατά Επιτροπής (C-550/07 P, EU:C:2010:512, σκέψη 92).

29 Μία εκ των οποίων είναι η απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2010, DEB (C-279/09, EU:C:2010:811), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι και τα νομικά πρόσωπα μπορεί να είναι δικαιούχοι του ευεργετήματος πενίας. Η κρίση αυτή (σκέψη 38) βασίσθηκε στη γραμματική ερμηνεία (η φράση «σε όσους» που περιλαμβάνεται στη σχετική διάταξη δεν αποκλείει τα νομικά πρόσωπα), σε συνδυασμό με συστηματική ερμηνεία (η θέση του σχετικού κεφαλαίου μέσα στην όλη οικονομία του Χάρτη).

30 Περαιτέρω βλ., για παράδειγμα, Oliver, P., «Companies and their Fundamental Rights: a comparative perspective», *International and Comparative Law Quarterly*, 2015, τόμος 64, τεύχος 3, σ. 661 έως 696.

περισσότερο με τη λειτουργικότητα: μπορεί το συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα να ισχύει, κατ' εύλογη αναλογία, και για τα νομικά πρόσωπα; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το δικαίωμα αυτό συνήθως επεκτείνεται και στα νομικά πρόσωπα, ενδεχομένως, με τη δυνατότητα επιβολής ευρύτερων περιορισμών³¹.

45. Όσον αφορά, *ειδικότερα*, το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας των νομικών προσώπων, μια έμμεση αναγνώρισή του θα μπορούσε να συναχθεί από την απόφαση *Fayed* κατά Ηνωμένου Βασιλείου³². Με την απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ έκρινε, ως προς το δικαίωμα στην καλή φήμη, ότι τα όρια της αποδεκτής κριτικής είναι ευρύτερα όταν το αντικείμενό της είναι επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται σε μεγάλες δημόσιες εταιρίες, απ' ό,τι όταν είναι ιδιώτες³³. Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το γεγονός ότι διάδικος ήταν μια μεγάλη πολυεθνική εταιρία επ' ουδενί σήμαινε ότι αυτή έπρεπε να στερηθεί του δικαιώματος άμυνας έναντι δυσφημιστικών ισχυρισμών. Ούτε σήμαινε το γεγονός αυτό ότι οι ενάγοντες (φυσικά πρόσωπα) δεν όφειλαν να αποδείξουν την αλήθεια των ισχυρισμών τους³⁴.

46. Θα πρέπει, πάντως, να παραδεχθούμε ότι μάλλον δεν είναι δυνατό να αντληθεί από τη νομολογία του ΕΔΔΑ οριστικό συμπέρασμα ως προς το ζήτημα αυτό, ειδικότερα δε για δύο λόγους. Πρώτον, η φύση του δικαιώματος προστασίας της προσωπικότητας των νομικών προσώπων ενδέχεται να διαφοροποιείται κάπως σε σύγκριση με των φυσικών προσώπων ανάλογα με το εκάστοτε δικαίωμα του οποίου γίνεται επίκληση –αν δηλαδή πρόκειται για το άρθρο 8, το άρθρο 10 ή το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου, ή ακόμη για κάποιο δικονομικό δικαίωμα. Δεύτερον, σε ορισμένες περιπτώσεις, το ΕΔΔΑ έτεινε να δέχεται δίχως αμφισβήτηση την κρίση στην οποία είχε ήδη προβεί το εθνικό δικαστήριο ως προς τη μη αναγνώριση της υπάρξεως προσβολής της προσωπικότητας νομικού προσώπου³⁵.

47. Υπάρχουν δύο τρόποι προσεγγίσεως του ζητήματος της προστασίας του δικαιώματος των νομικών προσώπων στην προσωπικότητα ως θεμελιώδους δικαιώματος: η θεώρησή του, αφενός μεν, ως *εγγενούς αξίας*, αφετέρου δε, ως *μέσου* για την επίτευξη κάποιου σκοπού.

48. Η θεώρηση του δικαιώματος στην προσωπικότητα ως *εγγενούς αξίας* συνεπάγεται ότι χρήζει προστασίας αυτό καθ' εαυτό. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως εκδήλωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Η ανθρώπινη ύπαρξη έχει αυτοτελή αξία και χρήζει προστασίας αυτή καθ' εαυτήν. Αν γίνει δεκτή αυτή η θεώρηση του δικαιώματος στην προσωπικότητα, μπορεί πράγματι να υπάρξει κάποια δυσκολία σε θεωρητικό επίπεδο στο να αποδοθεί σε νομικό πρόσωπο η ιδιότητα του φορέα του συγκεκριμένου δικαιώματος.

49. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα μπορεί, ωστόσο, να θεωρηθεί και ως *μέσο* για την αποτελεσματική προστασία άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων, και όχι ως αυτοσκοπός. Η κατοχύρωση του δικαιώματος των νομικών προσώπων στην προσωπικότητα συνεπάγεται την προστασία (ή συνιστά την αναγκαία πραγμάτωση) άλλων δικαιωμάτων των οποίων απολαύουν τα πρόσωπα αυτά, όπως είναι το δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 του Χάρτη) ή η επιχειρηματική ελευθερία (άρθρο 16 του Χάρτη). Με βάση αυτή τη λογική, όταν προσβάλλεται η προσωπικότητα μιας εταιρίας

31 Θα πρέπει ίσως να προστεθεί ότι παρόμοιες συζητήσεις για ενδεχόμενη επέκταση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στα νομικά πρόσωπα δεν γίνονται αποκλειστικώς και μόνον στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής έννομης τάξεως. Σε σχέση με την αμερικανική έννομη τάξη βλ., για παράδειγμα, την απόφαση *Citizens United* κατά *Federal Election Commission* 558 U.S. 310 (2010), η οποία αφορά την ελευθερία του πολιτικού λόγου που αναγνωρίζεται στα νομικά πρόσωπα, και πιο πρόσφατα, την απόφαση *Burwell* κατά *Hobby Lobby Stores* 573 U.S. (2014), με την οποία το U.S. Supreme Court (αμερικανικό Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάνθηκε ότι ολιγομετοχική εταιρία μπορεί να είναι φορέας θρησκευτικών πεποιθήσεων.

32 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 21ης Σεπτεμβρίου 1990, *Fayed* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:1994:0921JUD001710190).

33 Όπ.π., § 75. Βλ. επίσης αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Μαΐου 2005, *Steel και Morris* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2005:0215JUD006841601, § 94), και της 20ής Νοεμβρίου 1989, *Markt intern Verlag GmbH και Klaus Beermann* κατά Γερμανίας (CE:ECHR:1989:1120JUD001057283, §§ 33 έως 38).

34 Απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Μαΐου 2005, *Steel και Morris* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:2005:0215JUD006841601, § 94).

35 Βλ. την πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ της 2ας Φεβρουαρίου 2016, *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete και Index.hu Zrt* κατά Ουγγαρίας, (CE:ECHR:2016:0202JUD002294713, § 66).

λόγω βλάβης την οποία υφίστανται το καλό όνομα και η φήμη της, στοιχειοθετείται αυτομάτως προσβολή των οικονομικών της δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, η αποτελεσματική προστασία των οικονομικών αυτών δικαιωμάτων (των οποίων τα νομικά πρόσωπα είναι αναμφισβήτητα φορείς) καθιστά αναγκαία και την προστασία του δικαιώματός τους στην προσωπικότητα.

50. Μήπως η τελευταία αυτή δικαιολογητική βάση για την προστασία του δικαιώματος των νομικών προσώπων στην προσωπικότητα καθιστά το δικαίωμα αυτό υποδεέστερο ή ίσως και ανύπαρκτο; Σε αρκετές από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως προβάλλεται το ηθικό αυτό επιχείρημα, το οποίο κατά βάση συνίσταται στο ότι «εφόσον πρόκειται για χρήμα, δεν χρήζει προστασίας ως θεμελιώδες δικαίωμα».

51. Δεν συμφωνώ με την άποψη αυτή για τρεις λόγους. Πρώτον, υπάρχουν πολλά άλλα, κατά βάση δικονομικά δικαιώματα, των οποίων η προστασία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυτοσκοπός, αλλά περισσότερο ως μέσο για τη διαφύλαξη άλλων δικαιωμάτων ή αξιών. Είναι και αυτά «υποδεέστερα»; Δεύτερον, πώς θα πρέπει να αντιμετωπισθούν άραγε άλλα ουσιαστικά δικαιώματα που σχετίζονται, παραδείγματος χάριν, με την προστασία του δικαιώματος στην ιδιοκτησία ή στην εργασία ή με την προστασία της επιχειρηματικής ελευθερίας; Είναι μήπως και αυτά τα δικαιώματα «ηθικά υποδεέστερα»; Τρίτον, αν έπρεπε να υιοθετηθεί μια τέτοια στάση –όπερ δεν ισχύει–, το αποτέλεσμα θα ήταν να αποκλείονται από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων τα νομικά πρόσωπα κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Ποια θα έπρεπε όμως να είναι η μεταχείριση των νομικών προσώπων που δεν λειτουργούν σε κερδοσκοπική βάση; Ή ακόμη των μη κερδοσκοπικών νομικών προσώπων που ενδεχομένως έχουν περισσότερο «ευγενείς» σκοπούς;

β) Η πρακτική προσέγγιση

52. Δεν θεωρώ ότι υπάρχει λόγος να μην προστατεύεται ως θεμελιώδες δικαίωμα το δικαίωμα των νομικών προσώπων στην προσωπικότητα, υπό την προϋπόθεση ότι, κατ' ακολουθία προς τη συλλογιστική που αναπτύχθηκε ανωτέρω, αυτό κρίνεται σκόπιμο στο πλαίσιο της εκάστοτε υποθέσεως.

53. Ωστόσο, φρονώ ότι το Δικαστήριο δεν θα χρειαστεί κατ' ανάγκην να εξετάσει το ζήτημα αυτό προκειμένου να αποφανθεί επί της υπό κρίση υποθέσεως.

54. Πέραν της όποιας επίκαιρης συζήτησεως περί του «υποχρεωτικού» χαρακτήρα της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων³⁶, θα πρέπει να υπομνησθεί ότι το πραγματικό αντικείμενο της παρούσας υποθέσεως είναι το ποια δικαστήρια έχουν δυνάμει του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 διεθνή δικαιοδοσία ως προς την εξωσυμβατική ευθύνη για βλάβη που προκλήθηκε στη φήμη προσώπου.

55. Ωστόσο, η ευθύνη για αυτού του είδους τη βλάβη δεν περιορίζεται μόνο σε ό,τι προστατεύεται δυνάμει συνταγματικά κατοχυρωμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αντιθέτως, μάλιστα, στις έννομες τάξεις των κρατών μελών, οι πλέον λεπτομερείς διατάξεις για την προστασία της προσωπικότητας και της φήμης απαντούν σε νομοθετικό επίπεδο, ήτοι στους εθνικούς αστικούς κώδικες ή κανόνες περί αδικοπραξιών. Συνακολούθως, οι κανόνες αυτοί εφαρμόζονται αδιακρίτως τόσο επί των φυσικών όσο και επί των νομικών προσώπων.

³⁶ Αξίζει να υπενθυμισθεί ότι στην υπόθεση Shevill, οι τρεις από τους τέσσερις ενάγοντες ήταν νομικά πρόσωπα. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν δημιούργησε αμφιβολίες όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής των ίδιων κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας. Το ίδιο πάντως θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως μια έμμεση ένδειξη του σε ποιον βαθμό έχει αλλάξει και προς τα πού έχει στραφεί η συζήτηση σε επίπεδο δικαίου της ΕΕ κατά την τελευταία δεκαετία. Ένας σκεπτικιστής θα μπορούσε πάντως να αμφισβητήσει την πρακτική χρησιμότητα του όλου εγχειρήματος, αφού δεν είναι βέβαιο ότι η συζήτηση περί των θεμελιωδών δικαιωμάτων παρέχει καλύτερα ή αποτελεσματικότερα αναλυτικά εργαλεία για την ερμηνεία, παραδείγματος χάριν, των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας.

56. Για παράδειγμα, στο γερμανικό δίκαιο η προστασία του γενικού δικαιώματος στην προσωπικότητα κατοχυρώνεται συνταγματικά. Η συνταγματική αυτή προστασία περιλαμβάνει τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα. Τα νομικά πρόσωπα τυγχάνουν της εν λόγω προστασίας στο μέτρο που αυτή συνδέεται με τη συγκεκριμένη λειτουργία τους, για παράδειγμα, ως οικονομικών φορέων ή ως εργοδοτών³⁷. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα προστατεύει, στην περίπτωση επιχειρήσεως, τη φήμη της, καθώς και τη συνταγματικά κατοχυρωμένη επιχειρηματική της ελευθερία³⁸. Το πεδίο της προστασίας του δικαιώματος αυτού θεωρείται σχετικά ευρύ³⁹. Στη Γαλλία, έχει γίνει νομολογιακώς δεκτό ότι τα νομικά πρόσωπα απολαύουν, σε κάποιον βαθμό, του δικαιώματος στην προσωπικότητα, ιδίως όταν διακυβεύεται η τιμή ή η φήμη τους⁴⁰. Στο βρετανικό δίκαιο, οι έννοιες της δυσφημίσεως και της συκοφαντικής δυσφημίσεως αποσκοπούν στην προστασία της φήμης και των οικονομικών συμφερόντων των νομικών οντοτήτων⁴¹.

57. Συνεπώς, παρά τις διαφοροποιήσεις που υφίστανται ως προς τη φύση και το εύρος του δικαιώματος στην προσωπικότητα, η προστασία του καλού ονόματος και της φήμης των νομικών προσώπων μέσω του δικαιώματος αυτού αποτελεί σύνηθες φαινόμενο στις έννομες τάξεις κρατών μελών. Επομένως, αν εγερθεί στο εσωτερικό κράτους μέλους μια τέτοια νομοθετικά κατοχυρωμένη αξίωση, σε βάρος νομικού προσώπου προερχόμενου από άλλο κράτος μέλος, για να εκδοθεί απόφαση επί της αντίστοιχης αγωγής θα πρέπει φυσικά, και στην περίπτωση αυτή, να κριθεί το ζήτημα της διεθνούς δικαιοδοσίας δυνάμει του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012.

58. Για να το θέσω διαφορετικά, το άρθρο 7, σημείο 2, είναι πολυεπίπεδη διάταξη, υπό την έννοια ότι οι κανόνες δικαιοδοσίας που περιλαμβάνει εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη εθνική νομική βάση επί της οποίας ερείδεται η σχετική αξίωση, δηλαδή ασχέτως αν η ουσιαστική προστασία του δικαιώματος στην προσωπικότητα παρέχεται σε επίπεδο συνταγματικά κατοχυρωμένου θεμελιώδους δικαιώματος, σε νομοθετικό ή νομολογιακό επίπεδο, ή και στα δύο.

59. Συγχρόνως, παρότι πολυεπίπεδη όσον αφορά την κατά το εθνικό δίκαιο ουσιαστική βάση της αξιώσεως, η εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 7, σημείο 2, θα πρέπει να καταλήγει σε ομοιόμορφα αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, οι ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις στην κατά το εθνικό δίκαιο βάση της σχετικής αξιώσεως δεν θα πρέπει να επηρεάζουν την κρίση επί των κανόνων δικαιοδοσίας, υπό την προϋπόθεση φυσικά ότι η φύση της αξιώσεως συνδέεται με αδικοπραξία ή οιονεί αδικοπραξία.

60. Εν συνόψει, η προστασία, έστω μερική, του δικαιώματος των νομικών προσώπων στην προσωπικότητα δεν κατοχυρώνεται συνήθως μόνο σε επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά επίσης (ίσως μάλιστα και συχνότερα) σε νομοθετικό επίπεδο. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να υφίστανται ισοδύναμοι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, οι οποίοι να παρέχουν τη δυνατότητα προσδιορισμού του δικαστηρίου που θα έχει διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση μιας αγωγής όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης.

37 Βλ., παραδείγματος χάριν, Bundesgerichtshof (γερμανικό ανώτατο ομοσπονδιακό δικαστήριο), απόφαση της 18ης Μαΐου 1971 – VI ZR 220/69, NJW 1971, 1665· απόφαση της 8ης Ιουλίου 1980 – VI ZR 177/78, NJW 1980, 2807· απόφαση της 19ης Απριλίου 2005 – X ZR 15/04, NJW 2005, 2766· απόφαση της 23ης Σεπτεμβρίου 2014 – VI ZR 358/13, NJW 2015, 489· και, τέλος, απόφαση της 28ης Ιουλίου 2015 – VI ZR 340/14, NJW 2016, 56. Βλ., επίσης, Bundesverfassungsgericht (γερμανικό ομοσπονδιακό συνταγματικό δικαστήριο), διάταξη της 24ης Μαΐου 2006 – 1 BvR 49/00, NJW 2006, 3771.

38 Koreng, A., Das «Unternehmenspersönlichkeitsrecht» als Element des gewerblichen Reputationsschutzes, σε: GRUR 2010, σ. 1065 επ.

39 Η προστασία αυτή δεν αφορά μόνον την περίπτωση πληροφοριών που θα μπορούσαν να αποτρέψουν τους καταναλωτές από το να αγοράζουν τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες μιας επιχειρήσεως, αλλά περιλαμβάνει και την περίπτωση που η αυθαίρετη βιντεοσκόπηση στις εγκαταστάσεις μιας επιχειρήσεως ενδέχεται να συνιστά προσβολή των δικαιωμάτων της προσωπικότητας της επιχειρήσεως αυτής. Βλ., παραδείγματος χάριν, Landgericht Stuttgart (πρωτοδικείο της Στουτγάρδης, Γερμανία), απόφαση της 09.10.2014 – 11 O 15/14.

40 Βλ., για παράδειγμα, Dumoulin, L., «Les droits de la personnalité des personnes morales», *Revue des sociétés* 2006, τεύχος 1, σημείο 19.

41 Βλ., για παράδειγμα, Tesla Motors Ltd κατά BBC [2013] EWCA Civ 152 ή Marathon Mutual Ltd κατά Waters [2009] EWHC 1931 (QB).

γ) Είναι δυνατή η διαφορετική μεταχείριση των νομικών προσώπων στο πλαίσιο του κανονισμού 1215/2012;

61. Από τη στιγμή που γίνει δεκτό ότι οι κανόνες του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 για τη διεθνή δικαιοδοσία έχουν εφαρμογή σε εξ αδικοπραξίας αξίωση νομικού προσώπου που επικαλείται προσβολή του δικαιώματος προστασίας της προσωπικότητάς του, ανεξαρτήτως αν η βάση της αξιώσεως αυτής συνίσταται στη συνταγματικά ή νομοθετικά κατοχυρωμένη προστασία του εν λόγω δικαιώματος, ακολουθεί λογικά ένα άλλο ερώτημα. Δικαιολογείται άραγε η διαφοροποίηση μεταξύ των φυσικών και των νομικών προσώπων για τον σκοπό της εφαρμογής της δωσιδικίας του κέντρου των συμφερόντων ως ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό, πώς θα μπορούσε να δικαιολογηθεί η διαφοροποίηση αυτή;

62. Η μόνη άλλη δικαιολογητική βάση η οποία προτάθηκε στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας, πέραν του προαναφερθέντος ενδεχομένου να μην αναγνωρίζεται υπέρ των νομικών προσώπων το δικαίωμα στην προσωπικότητα, είναι το επιχείρημα του «ασθενέστερου διαδίκου». Το επιχείρημα αυτό έχει ως εξής: τα φυσικά πρόσωπα είναι ως εκ της φύσεώς τους «ασθενέστερα» έναντι των νομικών προσώπων, όπως συνέβαινε σε αμφότερες τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκε η απόφαση eDate. Η σοβαρή βλάβη την οποία ενδέχεται να υποστούν άμεσα τα φυσικά πρόσωπα λόγω της δημοσιεύσεως πληροφοριών στο διαδίκτυο δικαιολογεί την ευνοϊκή για τα φυσικά πρόσωπα ερμηνεία των κανόνων δικαιοδοσίας. Η ίδια ειδική προστασία, ωστόσο, δεν απαιτείται στην περίπτωση των νομικών προσώπων, καθότι εξ ορισμού δεν είναι «ασθενή».

63. Δεν συμφωνώ με την άποψη αυτή για τέσσερις λόγους.

64. Πρώτον, επισημαίνω ότι, όπως παρατήρησε και η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο κανόνας δικαιοδοσίας του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 δεν αποσκοπεί στην προστασία του ασθενέστερου διαδίκου. Τούτο μάλιστα σε αντίθεση προς άλλες ειδικές βάσεις δικαιοδοσίας οι οποίες προβλέπονται από τον κανονισμό 1215/2012. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση της προστασίας που παρέχεται, από πλευράς διεθνούς δικαιοδοσίας, στους καταναλωτές, στους εργαζόμενους, καθώς και σε συγκεκριμένες κατηγορίες προσώπων σε υποθέσεις ασφαλίσεων⁴². Είναι, ωστόσο, σαφές ότι ο ειδικός κανόνας διεθνούς δικαιοδοσίας για τις διαφορές εξ αδικοπραξίας ουδεμία σχέση έχει με τη λογική του «ασθενέστερου διαδίκου». Αυτή η δωσιδικία βασίζεται αντιθέτως στον *στενό σύνδεσμο* μεταξύ της αγωγής και του δικαστηρίου που είναι αρμόδιο για την εκδίκασή της⁴³.

65. Δεύτερον, ακόμα και αν γινόταν δεκτό ότι το επιχείρημα του «ασθενέστερου διαδίκου» θα έπρεπε να ληφθεί συναφώς υπόψη παρά τη σαφή διατύπωση του κανονισμού 1215/2012 –πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει–, διερωτώμαι κατά πόσον ο κανόνας αυτός, σε περίπτωση αυτόματης εφαρμογής του, θα ήταν πράγματι κατάλληλος και θα οδηγούσε σε ορθά αποτελέσματα κατά την εφαρμογή του στις περισσότερες περιπτώσεις. Είναι τα φυσικά πρόσωπα εξ ορισμού πάντοτε ασθενέστερα, και τα νομικά πρόσωπα πάντοτε ισχυρότερα, ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο «συσχετισμό δυνάμεων» που υφίσταται στο πλαίσιο μιας δεδομένης ένδικης διαφοράς; Πώς θα πρέπει να αντιμετωπισθούν τα νομικά πρόσωπα που είναι, στην πραγματικότητα, μικρά και μάλλον αδύναμα; Τι θα πρέπει να γίνει με τις οριακές περιπτώσεις, όπως οι μονοπρόσωπες εταιρίες, οι αυτοαπασχολούμενοι επαγγελματίες, ή, από την άλλη πλευρά, οι ισχυροί και οικονομικά εύρωστοι ιδιώτες; Επιπλέον, θα έχει σημασία, στο πλαίσιο αυτό, αν το οικείο νομικό πρόσωπο είναι κερδοσκοπικός ή μη οργανισμός;

⁴² Βλ. αιτιολογική σκέψη 18 του κανονισμού 1215/2012: «Στις συμβάσεις ασφάλισης, καταναλωτών και εργασίας είναι σκόπιμο να προστατεύεται το αδύναμο μέρος με ευνοϊκότερους για τα συμφέροντά του κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας». Οι κανόνες αυτοί περιλαμβάνονται στα τμήματα 3 έως 5 του κεφαλαίου II του εν λόγω κανονισμού.

⁴³ Βλ. παραπομπές στη νομολογία που παρατίθενται στην υποσημείωση 8 των παρούσων προτάσεων.

66. Τρίτον, εξετάζοντας ειδικότερα τη βλάβη που μπορεί να προκληθεί μέσω πληροφοριών στο διαδίκτυο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τα ενδεχόμενα είναι εξίσου πολλά τόσο ως προς το πρόσωπο του ενάγοντος όσο και ως προς το πρόσωπο του εναγομένου. Κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως Shevill, η δυσφήμιση λάμβανε χώρα, κατά κύριο λόγο, μέσω των εντύπων. Στις περισσότερες περιπτώσεις (όχι βεβαίως σε όλες), οι εναγόμενοι-εκδότες ήταν, κατά πάσα πιθανότητα, νομικά πρόσωπα.

67. Το διαδίκτυο καλώς ή κακώς άλλαξε άρδην τους κανόνες του παιχνιδιού: εκδημοκράτισε τη δημοσίευση. Την εποχή των ιδιωτικών ιστοτόπων, των προσωπικών αναρτήσεων, των ιστολογίων και των κοινωνικών δικτύων, τα φυσικά πρόσωπα μπορούν πολύ εύκολα να διαδίδουν πληροφορίες σχετικά με οποιονδήποτε, είτε πρόκειται για φυσικά ή νομικά πρόσωπα είτε για δημόσιες αρχές. Στη σύγχρονη τεχνολογική πραγματικότητα καταρρίπτεται τελείως η αρχική ιδέα στην οποία στηρίζονταν ενδεχομένως οι προϊσχύοντες κανόνες όσον αφορά τη βλάβη λόγω δυσφημιστικών δημοσιευμάτων, ότι δηλαδή ο ενάγων θα είναι συνήθως αδύναμος ιδιώτης, ενώ ο εναγόμενος επαγγελματίας εκδότης.

68. Τέλος, ακόμα και αν γινόταν δεκτό ότι απαιτείται εξατομικευμένη εξέταση του αμοιβαίου συσχετισμού των δυνάμεων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, μια τέτοια προσέγγιση θα ερχόταν σε αντίθεση, κατά την πρακτική της εφαρμογή, προς τον σκοπό της «υψηλού βαθμού προβλεψιμότητας» των κανόνων δικαιοδοσίας, τον οποίο επιδιώκει ο κανονισμός 1215/2012⁴⁴. Ποια κριτήρια θα εφαρμόζονταν άραγε; Η οικονομική ευρωστία; Ποιος από τους διαδίκους έχει περισσότερους δικηγόρους; Αν η ενασχόληση με τη δημοσίευση γίνεται επαγγελματικά; Επαναλαμβάνω ότι μια τέτοια ενδελεχής εξέταση με ένα αβέβαιο αποτέλεσμα δεν αποτελεί ίσως την καλύτερη δυνατή προσέγγιση για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, η οποία θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο εύκολη και ευέλικτη⁴⁵.

69. Εν συνόψει, θεωρώ ότι δεν συντρέχει λόγος οι ειδικοί κανόνες του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, περιλαμβανομένης της δωσιδικίας του κέντρου των συμφερόντων, να διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν ο ενάγων είναι φυσικό ή νομικό πρόσωπο.

B. Η διεθνής δικαιοδοσία για τις αξιώσεις σχετικά με προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα μέσω της δημοσιεύσεως πληροφοριών στο διαδίκτυο

70. Για τους λόγους που προεξέθεσα, αδυνατώ να βρω πειστικά επιχειρήματα υπέρ της διακρίσεως μεταξύ φυσικών και νομικών προσώπων για τον σκοπό του προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας επί εξ αδικοπραξίας αξιώσεων σχετικά με φερόμενη προσβολή του δικαιώματος στην προσωπικότητα.

71. Ωστόσο, για τους λόγους που θα αναλυθούν στο παρόν τμήμα των προτάσεών μου, εκτιμώ ότι υπάρχουν αρκούντως πειστικά επιχειρήματα υπέρ της απόψεως ότι πρέπει να επανεξεταστούν οι υπερβολικά ευρείες ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, οι οποίες διαμορφώθηκαν από τη νομολογία του Δικαστηρίου κατά την πάροδο των ετών. Κατά την επανεξέταση των κανόνων αυτών, θα πρέπει να δοθεί η δέουσα προσοχή στο γεγονός ότι το διαδίκτυο αποτελεί ένα εντελώς διαφορετικό μέσο επικοινωνίας⁴⁶.

⁴⁴ Αιτιολογική σκέψη 15 του κανονισμού 1215/2012.

⁴⁵ Όσον αφορά τις πρακτικές δυσχέρειες που συνεπάγεται η εξατομικευμένη εξέταση του «συσχετισμού των δυνάμεων» στις υποθέσεις ασφαλίσεων στο πλαίσιο του κανονισμού 44/2001, βλ. τις προτάσεις μου στην υπόθεση MMA IARD (C-340/16, EU:C:2017:396, και ειδικότερα σημεία 61 και 62).

⁴⁶ Σε θεωρητικό επίπεδο, συμμερίζομαι πλήρως την ανάγκη να υπάρξουν κριτήρια προσδιορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας, τα οποία να είναι ουδέτερα από τεχνολογικής απόψεως, όπως εύστοχα σημείωσε ο γενικός εισαγγελέας P. Cruz Villalón στις προτάσεις του επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:192, σημεία 53 και 54). Σε πρακτικό ωστόσο επίπεδο, όπως θα αναλύσω στο παρόν τμήμα, θεωρώ ότι δύσκολα μπορεί να αντιμετωπισθούν με ομοιόμορφο τρόπο καταστάσεις που διαφέρουν αντικειμενικά σε σημαντικό βαθμό.

72. Κατά συνέπεια, η πρότασή μου θα είναι η ακόλουθη: σε περιπτώσεις εν δυνάμει δυσφημιστικών ισχυρισμών στο διαδίκτυο, θα πρέπει να εφαρμόζονται δύο μόνον ειδικές (και πλήρεις) δωσιδικίες. Έτσι, θα πρέπει να εφαρμόζεται μια πιο περιορισμένη ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας τόσο επί των φυσικών όσο και επί των νομικών προσώπων, αδιακρίτως.

1. Οι δυσκολίες που συνεπάγεται η εφαρμογή της «προσεγγίσεως-μωσαϊκό» στις αξιώσεις εξ αδικοπραξίας οι οποίες σχετίζονται με το διαδίκτυο

73. Θα πρέπει να υπομνησθεί⁴⁷ ότι, με την απόφαση Shevill, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αγωγή προς αποκατάσταση της βλάβης η οποία προκλήθηκε στην υπόληψη προσώπου μέσω δημοσιεύματος σε εφημερίδα μπορεί να ασκηθεί είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους του τόπου εγκαταστάσεως του εκδότη της εφημερίδας είτε ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο οποίο διανεμήθηκε η εφημερίδα.

74. Με την απόφαση eDate, το Δικαστήριο πρόσθεσε μια τρίτη ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας: το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος. Σημαντικό όμως είναι επίσης ότι επιβεβαίωσε τη δυνατότητα εφαρμογής της δωσιδικίας του τόπου διαδόσεως της πληροφορίας, κατά τα πρότυπα της αποφάσεως Shevill, και επί αξιώσεων λόγω βλάβης που φέρεται να προκλήθηκε μέσω του διαδικτύου. Όπως έγινε δεκτό και με την απόφαση Shevill, η διεθνής αυτή δικαιοδοσία περιορίζεται στην αποκατάσταση αποκλειστικώς και μόνον της βλάβης που επήλθε στο εσωτερικό του αντίστοιχου κράτους μέλους.

75. Ωστόσο, στην υπόθεση Shevill, αυτή η «προσέγγιση-μωσαϊκό» στηρίχθηκε στην εξ ορισμού περιορισμένη διανομή των αντιτύπων της συγκεκριμένης εφημερίδας σε ορισμένο κράτος μέλος. Η διανομή με βάση τα εθνικά σύνορα ευθυγραμμίζονταν, επομένως, στην περίπτωση εκείνη με την εδαφικώς περιορισμένη διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση αγωγής προς αποκατάσταση της βλάβης.

76. Το πρόβλημα με την ειδική αυτή δωσιδικία είναι ότι το διαδίκτυο λειτουργεί εντελώς διαφορετικά. Οι πληροφορίες που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο είναι άμεσα προσβάσιμες από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Κατ' ουσίαν, δεν υφίστανται γεωγραφικά όρια⁴⁸. Ασφαλώς και θα μπορούσαν να διατυπωθούν επιφυλάξεις βάσει επιχειρημάτων σχετικών με τη δυνατότητα προσβάσεως ή με τη γλώσσα στην οποία είναι δημοσιευμένες οι πληροφορίες, στο πλαίσιο της προσπάθειας να διαπιστωθεί, υπό τις περιστάσεις της εκάστοτε υποθέσεως, κατά πόσον οι πληροφορίες θα μπορούσαν ευλόγως να γίνουν κατανοητές. Ωστόσο, με την ολοένα αυξανόμενη χρήση των μηχανών αυτόματης μεταφράσεως και με την ολοένα συχνότερη δημοσίευση των πληροφοριών σε ευρέως διαδεδομένες γλώσσες, οι ως άνω προβληματισμοί δεν έχουν μάλλον την ίδια βαρύτητα όπως κατά το παρελθόν.

77. Κατά την άποψή μου, το πρόβλημα που έχει ανακύψει ανάγεται στην αυτόματη επέκταση της εφαρμογής της «προσεγγίσεως-μωσαϊκό», την οποία ακολούθησε το Δικαστήριο με την απόφαση Shevill, στις σχετικές με το διαδίκτυο αξιώσεις, όπως οι προβληθείσες στην υπόθεση eDate, χωρίς όμως να ληφθούν ενδεχομένως υπόψη οι σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο αυτά μέσα επικοινωνίας. Τούτο οδήγησε σε ορισμένα δομικά και λειτουργικά προβλήματα. Θα αναλύσω τρία εξ αυτών.

78. Πρώτον, η διαδικτυακή εκδοχή της νομολογίας Shevill κατά βάση συνεπάγεται την αναγνώριση πολλών παράλληλων δωσιδικιών, για την ακρίβεια 28 στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι πληροφορίες είναι άμεσα προσβάσιμες από όλα τα κράτη μέλη. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας P. Cruz Villalón με τις προτάσεις του στην υπόθεση eDate, ενώ ο αριθμός και η προέλευση των «επισκεπτών» μιας ιστοσελίδας μπορεί να αποτελέσει ένδειξη του αντίκτυπου σε

⁴⁷ Βλ. σημείο 28 των παρούσων προτάσεων.

⁴⁸ Για αντίστοιχες αναφορές και μία συγκριτική προσέγγιση βλ., για παράδειγμα, Dow Jones και Company Inc κατά Gutnick [2002] HCA 56, σκέψη 113 (High Court of Australia) [ανώτατο δικαστήριο της Αυστραλίας]. Βλ. επίσης την απόφαση του ανωτάτου ομοσπονδιακού δικαστηρίου της Γερμανίας της 2ας Μαρτίου 2010 σε VI ZR 23/09.

δεδομένη επικράτεια, δεν αποτελεί ωστόσο αξιόπιστο κριτήριο για τη μέτρηση της διαδόσεως της πληροφορίας στο διαδίκτυο⁴⁹. Συνεπώς, ένας και μόνον «επισκέπτης» αρκεί για να γίνει δεκτό ότι υπάρχει «διάδοση» της πληροφορίας κατά την έννοια της αποφάσεως Shevill, οπότε ο ενάγων αποκτά τη δυνατότητα να προσφύγει ενώπιον των αντίστοιχων εθνικών δικαστηρίων.

79. Ο μεγάλος αυτός αριθμός των δωσιδικιών που οφείλεται στην εφαρμογή του κριτηρίου της διαδόσεως της πληροφορίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να εναρμονισθεί με τον σκοπό της προβλεψιμότητας των κανόνων δικαιοδοσίας και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, για τον οποίο γίνεται λόγος στην αιτιολογική σκέψη 15 του κανονισμού 1215/2012⁵⁰.

80. Δεύτερον, πέραν του μεγάλου αριθμού των δωσιδικιών, υφίσταται επίσης και ένας σημαντικός κατακερματισμός των αξιώσεων στο πλαίσιο των δωσιδικιών αυτών: τα δικαστήρια καθενός από τα 28 εν δυνάμει fora θα έχει διεθνή δικαιοδοσία μόνον ως προς τη ζημία που επήλθε στο έδαφος του αντίστοιχου κράτους μέλους. Με δεδομένη την ιδιαίτερη φύση του διαδικτύου ως μέσου μεταδόσεως της πληροφορίας, ένας τέτοιου είδους επιμερισμός της βλάβης είναι δύσκολο αν όχι αδύνατο να επιτευχθεί⁵¹.

81. Εξίσου δύσκολο είναι να υπάρξει συντονισμός μεταξύ των περισσότερων αυτών αξιώσεων, καθώς και να καταστεί δυνατή η εναρμόνισή τους με άλλους μηχανισμούς του κανονισμού 1215/2012, οι οποίοι εξυπηρετούν την οικονομία της δίκης, όπως για παράδειγμα είναι η εκκρεμοδικία⁵² ή η συνεκδίκαση⁵³ συναφών αξιώσεων (ή η αρχή του δεδικασμένου).

82. Όσον αφορά τον κανόνα της εκκρεμοδικίας, θα μπορούσε ενδεχομένως να ενεργοποιηθεί το ανασταλτικό του αποτέλεσμα στην περίπτωση δύο (και μέχρι 28) εδαφικώς περιορισμένων αξιώσεων, στον βαθμό που αυτές αφορούν τις ίδιες επιζήμιες πληροφορίες, των οποίων η διαγραφή ζητείται παράλληλα με την αποκατάσταση της ζημίας; Μήπως η εφαρμογή του κανόνα αυτού θα εξαρτάται από το είδος της ζητούμενης έννομης προστασίας; Και πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει ο κανόνας αυτός στο πλαίσιο μιας «πλήρους» και περισσότερων «μερικών», εδαφικώς περιορισμένων αξιώσεων; Επίσης ποιες θα ήταν οι συνέπειες ως προς το δεδικασμένο αποφάσεως εκδιδόμενης επί του συνόλου της προκληθείσας ζημίας από το δικαστήριο, για παράδειγμα, του τόπου όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος, σε σχέση με την αγωγή προς αποκατάσταση της ζημίας, η οποία θα ασκηθεί ενδεχομένως εν συνεχεία στο πλαίσιο μίας ή περισσότερων μερικών δωσιδικιών;

83. Βεβαίως, στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως δεν έχουν ανακύψει τα ειδικότερα αυτά ζητήματα. Παρά ταύτα, οι πρακτικές συνέπειες (ή επιπτώσεις) θα πρέπει οπωσδήποτε να ληφθούν υπόψη κατά την εκτίμηση της λειτουργίας ενός κανόνα ο οποίος, κατ' ουσίαν, απονέμει διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια 28 διαφορετικών κρατών μελών.

84. Τρίτον, υπάρχει και το ζήτημα της σχέσεως ανάμεσα στο πεδίο που καλύπτει η διεθνής δικαιοδοσία και στο είδος της ζητούμενης έννομης προστασίας, το οποίο τίθεται συγκεκριμένα στην υπό κρίση υπόθεση. Με τις αποφάσεις Shevill και eDate κατέστη σαφές ότι η διεθνής δικαιοδοσία μπορεί να είναι είτε «πλήρης» (όταν βασιζέται στο κέντρο των συμφερόντων ή στον τόπο εγκαταστάσεως/κατοικίας του εναγομένου) είτε «εδαφικώς περιορισμένη» (όταν βασιζέται στη

49 Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:192, σημείο 50).

50 Στο ίδιο πνεύμα βλ., για παράδειγμα, Garber, T., «Die internationale Zuständigkeit für Klagen aufgrund einer Persönlichkeitsrechtsverletzung im Internet», ÖJZ, 2012, σ. 108 επ. Για την αντίθετη άποψη βλ., για παράδειγμα, Mankowski, P., Kommentar zum Art. 5 EuGVVO, σε EWiR 2011, σ. 743 και 744.

51 Στο πλαίσιο της θεωρητικής συζητήσεως που αναπτύχθηκε με αφορμή την απόφαση eDate επισημάνθηκαν, μεταξύ άλλων, οι δυσκολίες που συνεπάγεται ο «επιμερισμός της βλάβης ανά εδαφικές περιοχές» όπως έγινε δεκτό στη υπόθεση Shevill. Βλ. Pichler, P., «Forum-Shopping für Opfer von Persönlichkeitseingriffen im Internet? Das EuGH-Urteil eDate Advertising gegen X und Martinez gegen MGN (C-509/09 και C-161/10)», MR 2011, σ. 365 επ.

52 Η οποία προϋποθέτει την άσκηση αγωγών με το ίδιο αντικείμενο και την ίδια αιτία μεταξύ των ιδίων διαδικών ενώπιον δικαστηρίων διαφορετικών κρατών μελών. Βλ. τμήμα 9 του Κεφαλαίου II του κανονισμού 1215/2012.

53 Βλ. άρθρο 8 του κανονισμού 1215/2012.

διάδοση των πληροφοριών). Ωστόσο, η ευελιξία αυτή ως προς το πεδίο που καλύπτει η διεθνής δικαιοδοσία αναγνωρίζεται ρητώς μόνο για αξιώσεις αποζημιώσεως. Αυτού του είδους οι αξιώσεις είναι, ως εκ της φύσεώς τους, ποσοτικά προσαρμόσιμες. Η ευελιξία αυτή, ωστόσο, ενδέχεται να μην υπάρχει στην περίπτωση άλλων μέσων παροχής έννομης προστασίας, όπως η διάταξη ασφαλιστικών μέτρων με την οποία ο εναγόμενος υποχρεώνεται να διορθώσει ή να αφαιρέσει τις επίμαχες πληροφορίες. Αυτό το μέσο παροχής έννομης προστασίας είναι ως εκ της φύσεώς του αδιαίρετο. Το ζήτημα αυτό αποτελεί το κεντρικό σημείο του τρίτου ερωτήματος που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο. Θα επανέλθω λεπτομερέστερα στο ζήτημα αυτό στη συνέχεια, στο τμήμα Γ των προτάσεών μου.

85. Εν περιλήψει, η πρακτική εφαρμογή της «διαδικτυακής» εκδοχής της αποφάσεως Shevill είναι μάλλον προβληματική. Στο στάδιο αυτό, θα ήταν ίσως σκόπιμο να εξετάσουμε όχι τις πρακτικές λεπτομέρειες, αλλά τις κατά γενική παραδοχή κατευθυντήριες αξίες και τα συμφέροντα που διακυβεύονται εν προκειμένω. Τα συμφέροντα τίνος θα μπορούσε να εξυπηρετεί η επαύξηση αυτή των ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας; Ποιος είναι ο σκοπός για τον οποίον αυτές προβλέφθηκαν;

86. Η επαύξηση των ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας δεν ευνοεί ασφαλώς την προβλεψιμότητα της εφαρμογής του συστήματος ως τέτοιου. Θα πρέπει να υπομνησθεί ότι η προβλεπόμενη από το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 βάση διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί εκδήλωση του σκοπού της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, καθότι απονέμει διεθνή δικαιοδοσία στο δικαστήριο που έχει στενό σύνδεσμο με τη συγκεκριμένη αξίωση⁵⁴. Όπως αναλύθηκε ήδη⁵⁵, αυτή η βάση διεθνούς δικαιοδοσίας δεν αποκοπεί στην προστασία του ασθενέστερου διαδίκου. Κατά συνέπεια, τόσο τα συμφέροντα του ενάγοντος όσο και τα συμφέροντα του εναγομένου θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στον ίδιο βαθμό.

87. Ωστόσο, ακόμα και αν γινόταν δεκτό ότι η εφαρμογή των πλειόνων αυτών δωσιδικιών αποκοπεί στην προστασία του ενάγοντος, θα μπορούσε άραγε να θεωρηθεί ότι τα συμφέροντα του ενάγοντος προστατεύονται επαρκώς λόγω της δυνατότητας επιλογής που αυτός έχει μεταξύ περισσότερων δωσιδικιών, μεταξύ των οποίων και περισσότερων μερικών δωσιδικιών;

88. Δεν το νομίζω. Η θέση του ενάγοντος καθίσταται ήδη αρκετά ευνοϊκή λόγω της δυνατότητας που του παρέχεται να εναγάγει τον αντίδικό του στον τόπο του δικού του κέντρου συμφερόντων, όπως έγινε στην υπόθεση eDate⁵⁶. Εφόσον, στο πλαίσιο της δωσιδικίας αυτής, ο ενάγων μπορεί να ζητήσει την αποκατάσταση του συνόλου της ζημίας που φέρεται να υπέστη, θα υπάρχει άραγε κάποιο λογικό κίνητρο για να προσφύγει για την αποκατάσταση «μέρους» της προκληθείσας ζημίας του σε διάφορα άλλα κράτη; Αδυνατώ να κατανοήσω πώς η δυνατότητα επιλογής μεταξύ 27 πρόσθετων δωσιδικιών θα μπορούσε να ευνοεί κάποιον από τους διαδίκους, πέραν της προφανούς δυνατότητας που παρέχεται στον ενάγοντα να παρενοχλεί τον αντίδικό του εγείροντας σε βάρος του επαχθείς αξιώσεις στο πλαίσιο παράλληλων δωσιδικιών. Ο κίνδυνος της παρενοχλήσεως του εναγομένου επισημάνθηκε ήδη με αφορμή την υπόθεση Shevill⁵⁷. Ωστόσο, την εποχή του διαδικτύου ο κίνδυνος αυτός καθίσταται κατ' ουσίαν περισσότερο προφανής.

89. Κατά συνέπεια, μολοντί η επί του παρόντος ύπαρξη περισσότερων δωσιδικιών θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να θεωρηθεί ότι ευνοεί τον ενάγοντα, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι εξυπηρετεί πράγματι κάποιον από τους διαδίκους. Για τους λόγους που αναλύθηκαν ανωτέρω, η ύπαρξη περισσότερων δωσιδικιών ενδέχεται να θέτει δυσεπίλυτα διαδικαστικά ζητήματα για αμφοτέρους τους διαδίκους. Όσον αφορά ειδικότερα τον εναγόμενο, αυτός δεν θα είναι σε θέση να προβλέψει το κράτος μέλος στο οποίο θα μπορεί να εναχθεί.

⁵⁴ Βλ. υποσημείωση 8 των παρούσων προτάσεων.

⁵⁵ Βλ. σημείο 64 των παρούσων προτάσεων.

⁵⁶ Ένας μέρος της θεωρίας υποστήριξε ότι η δωσιδικία του τόπου των συμφερόντων του ενάγοντος (*forum actoris*) ανατρέπει ήδη κατά τρόπο αδικαιολόγητο την ισορροπία υπέρ του ενάγοντος. Βλ. υποσημείωση 18 των παρούσων προτάσεων.

⁵⁷ Briggs, A., «The Brussels Convention», *Yearbook of European Law*, 1995, τόμος 15, τεύχος 1, σ. 487 έως 514.

90. Εν συνόψει, η επέκταση της εφαρμογής της «προσεγγίσεως-μωσαϊκό» την οποία ακολούθησε το Δικαστήριο με την απόφαση Shevill και στην περίπτωση φερόμενων ως δυσφημιστικών ισχυρισμών στο διαδίκτυο συνεπάγεται τη θεμελίωση περισσότερων δωσιδικιών, χωρίς όμως να εξυπηρετούνται τα έννομα συμφέροντα κανενός διαδίκου, ενώ παράλληλα το αποτέλεσμα δεν συνάδει με τους σκοπούς της προβλεψιμότητας και της ορθής απονομής της δικαιοσύνης.

2. Η διαφορετική, πιο αυστηρή λύση

91. Η πρότασή μου είναι η επαναφορά των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας σε σχέση με δυσφημιστικούς ισχυρισμούς στο διαδίκτυο πιο κοντά στις βάσεις της εξωσυμβατικής ευθύνης του ίδιου του κανονισμού 1215/2012, μέσω του περιορισμού της ειδικής δωσιδικίας σε δύο μόνον περιπτώσεις: αφενός μεν, στον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, αφετέρου δε, στον τόπο όπου επήλθε η ζημία. Η δεύτερη αυτή βάση διεθνούς δικαιοδοσίας θα προσδιορίζεται με βάση τον τόπο στον οποίον η φήμη του ενάγοντος υπέστη τη σοβαρότερη βλάβη. Ο τόπος αυτός συμπίπτει με το κέντρο των συμφερόντων του.

α) Το επαναπροσδιορισμένο κριτήριο

92. Σύμφωνα με τον κανόνα του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, διεθνής δικαιοδοσία απονέμεται «στο δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός». Η φράση αυτή καλύπτει τόσο (i) τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, όσο και (ii) τον τόπο όπου επήλθε η ζημία⁵⁸. Πώς θα μπορούσαν να προσδιορισθούν οι δύο αυτές ειδικές βάσεις δικαιοδοσίας όσον αφορά τους δυσφημιστικούς ισχυρισμούς που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο;

93. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στον τόπο από τον οποίον προέρχονται οι πληροφορίες («το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός»). Όπως επισήμανε το Δικαστήριο, η δωσιδικία αυτή συχνά ταυτίζεται με τη γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου, η οποία προβλέπεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012⁵⁹. Όπως είναι λογικό, ο εναγόμενος είναι περισσότερο πιθανόν να διαδίδει και να ελέγχει τις πληροφορίες από τον τόπο όπου έχει την κατοικία του. Είναι επίσης ο τόπος όπου μπορούν να ληφθούν μέτρα προκειμένου να διορθωθούν ή να αφαιρεθούν οι δημοσιευμένες στο διαδίκτυο επιζήμιες πληροφορίες.

94. Κατά συνέπεια, «το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός» προσδιορίζεται με βάση τον τόπο κατοικίας του προσώπου που ελέγχει τις πληροφορίες, και όχι με βάση τον τόπο στον οποίο κατ' ουσίαν δημιουργήθηκε η υλική ή άυλη υπόσταση των πληροφοριών αυτών. Στην υπόθεση Shevill, το Δικαστήριο δέχθηκε εμμέσως ότι ο τόπος στον οποίο έλαβε χώρα «το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός» δεν ταυτίζεται με τον τόπο στον οποίον εκτυπώθηκε η εφημερίδα. Αντιθέτως, το Δικαστήριο εστίασε στον τόπο κατοικίας του εκδότη της εφημερίδας. Κατά την άποψή μου, εν προκειμένω μπορεί να τύχει εφαρμογής η συγκεκριμένη αντιστοιχία με την υπόθεση Shevill: σημασία δεν έχει η φυσική τοποθεσία του συγκεκριμένου εξυπηρετητή όπου βρίσκονται αποθηκευμένες οι πληροφορίες. Το βασικό στοιχείο είναι ποιος έχει πρόσβαση στο περιεχόμενο των πληροφοριών αυτών, δηλαδή ποιος έχει υπό φυσιολογικές συνθήκες⁶⁰ τη δυνατότητα να δημοσιεύει τις πληροφορίες στο διαδίκτυο, καθώς και να αλλοιώνει το περιεχόμενό τους⁶¹.

58 Βλ. υποσημείωση 8 των παρουσών προτάσεων.

59 Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, Shevill κ.λπ. κατά Presse Alliance (C-68/93, EU:C:1995:61, σκέψη 26), η οποία παραπέμπει στο άρθρο 2 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, το οποίο αποτελεί τον προάγγελο του άρθρου 4 του κανονισμού 1215/2012.

60 Συνεπώς έχει σημασία ποιος είναι κατά βάση υπεύθυνος για το περιεχόμενο των πληροφοριών, ασχέτως αν ο διαχειριστής του εξυπηρετητή (αν δεν είναι το ίδιο πρόσωπο με τον εκδότη) ή ο πάροχος των υπηρεσιών διαδικτύου υποχρεωθεί να απενεργοποιήσει την πρόσβαση στην επίμαχη πληροφορία.

61 Δεδομένου μάλιστα ότι η ανάρτηση των πληροφοριών στο διαδίκτυο γίνεται συχνά από διάφορους εξυπηρετητές, οι οποίοι βρίσκονται σε διάφορα μέρη ή ενδεχομένως υπάγονται και σε διαφορετικές διεθνείς δικαιοδοσίες.

95. Η *δεύτερη* περίπτωση αναφέρεται στον τόπο όπου *επήλθε η ζημία*. Η παρούσα υπόθεση αφορά τη βλάβη που φέρεται να υπέστη η φήμη νομικού προσώπου. Η βλάβη αυτή είναι πιθανόν να επήλθε στον τόπο όπου το νομικό αυτό πρόσωπο ασκεί την επιχειρηματική ή άλλη επαγγελματική του δραστηριότητα.

96. Αν το Δικαστήριο αποφάσιζε να μην ακολουθήσει την «προσέγγιση-μωσαϊκό» της αποφάσεως Shevill⁶², η δωσιδικία του τόπου επελεύσεως της ζημίας θα περιοριζόταν αποκλειστικά και μόνον σε μία. Δεδομένου ότι αντικείμενο προστασίας είναι η φήμη του ενάγοντος, η δωσιδικία αυτή θα προσδιοριζόταν με βάση τον τόπο στον οποίο η φήμη του ενάγοντος θα είχε υποστεί το μεγαλύτερο πλήγμα. Συνακολούθως, ο τόπος αυτός είναι πιθανόν να ταυτίζεται με τον τόπο στον οποίον το συγκεκριμένο πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, έχει το κέντρο των συμφερόντων του. Το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος θα αντιπροσωπεύει συνεπώς τον τόπο όπου βρίσκεται το πραγματικό κέντρο βάρους της ένδικης διαφοράς, στον οποίο θα πρέπει λογικά να οδηγεί μια ειδική βάση δικαιοδοσίας που βασίζεται στο κριτήριο του πλέον στενού συνδέσμου.

97. Ο ενάγων θα έχει συνεπώς τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ δύο πιθανών δωσιδικιών. Η πρώτη είναι η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου κατ' εφαρμογήν του γενικού κανόνα του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012, η οποία συμπίπτει με τον τόπο όπου έλαβε χώρα το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός. Η δεύτερη είναι το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος, το οποίο συμπίπτει με τον τόπο όπου επήλθε η ζημία. Αμφότερες οι δωσιδικίες αυτές απονέμουν στο αρμόδιο δικαστήριο *πλήρη* διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθεί επί του συνόλου της προκληθείσας ζημίας, καθώς και επί όλων των προβλεπομένων από τη σχετική εθνική νομοθεσία μέσω παροχής έννομης προστασίας, περιλαμβανομένων και ενδεχόμενων αιτήσεων ασφαλιστικών μέτρων.

98. Ο περιορισμός των δωσιδικιών που προτείνεται εν προκειμένω εξυπηρετεί έναν διττό σκοπό. Κατά πρώτον, αναγνωρίζει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο παθών και τον διευκολύνει παρέχοντάς του τη δυνατότητα να εναγάγει τον παραβάτη στον δικό του τόπο δωσιδικίας, αιτούμενος σχετικά την αποκατάσταση του συνόλου της ζημίας που υπέστη. Κατά δεύτερον, διευρύνει περαιτέρω τον σκοπό της ορθής απονομής της δικαιοσύνης. Αυτό οφείλεται στο ότι απονέμεται διεθνής δικαιοδοσία στα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο υφίσταται ο πλέον στενός σύνδεσμος με το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος, γεγονός που συνεπάγεται ότι τα δικαστήρια αυτά θα έχουν πλήρη γνώση της καταστάσεως στην οποία βρίσκεται ο ενάγων. Ως εκ τούτου, θα είναι από την άποψη της κατά τόπον αρμοδιότητας τα πλέον αρμόδια να εκτιμήσουν τις συνολικές επιπτώσεις της προκληθείσας βλάβης.

β) Ο προσδιορισμός του κέντρου των συμφερόντων

99. Το κρίσιμο ερώτημα που απομένει είναι πώς θα πρέπει συνεπώς να προσδιορισθεί *το κέντρο των συμφερόντων*, τόσο για τα φυσικά όσο και για τα νομικά πρόσωπα;

100. Ο προσδιορισμός του κέντρου των συμφερόντων θα πρέπει ως εκ της φύσεώς του να γίνεται κατά περίπτωση, επικεντρώνοντας ειδικότερα σε *δύο στοιχεία*: την πραγματική και κοινωνική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο ενάγων, εξεταζόμενη *στο πλαίσιο* της φύσης του επίμαχου ισχυρισμού. Το πρώτο στοιχείο εστιάζει στην ειδική περίπτωση του ενάγοντος. Το δεύτερο στον τρόπο με τον οποίο η κατάστασή του θα μπορούσε να επηρεασθεί από τον επίμαχο ισχυρισμό.

⁶² Για τους λόγους που αναλυτικά παρατίθενται ανωτέρω, στα σημεία 77 έως 90 των προτάσεών μου.

101. Η αξιολόγηση βάσει των δύο αυτών στοιχείων θα πρέπει κατ' ανάγκην να γίνεται σε σχέση με την *εκάστοτε αξίωση*. Εξ ορισμού, δεν μπορεί να γίνεται *in abstracto*, ανεξάρτητα από τον τύπο και τη φύση της επίδικης αξιώσεως⁶³. Η αξιολόγηση αυτή στοχεύει στο να απονείμει διεθνή δικαιοδοσία στο δικαστήριο του τόπου όπου βρίσκεται το κέντρο βάρους της συγκεκριμένης ένδικης διαφοράς. Τα δικαστήρια αυτά θα έχει συνεπώς πλήρη γνώση της καταστάσεως του ενάγοντος, καθώς και των επιπτώσεων που ενδέχεται λογικά να επέλθουν τόσο στο εσωτερικό του συγκεκριμένου κράτους μέλους όσο και ενδεχομένως πέραν αυτού.

102. Όσον αφορά τον εν γένει προσδιορισμό του τόπου στον οποίο είναι πιθανό να γίνουν αισθητές για ένα φυσικό πρόσωπο οι επιπτώσεις δυσφημιστικού ισχυρισμού, το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση eDate ότι το κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος συμπίπτει με το κράτος μέλος της συνήθους διαμονής του. Περαιτέρω, έκρινε ότι το κέντρο των συμφερόντων μπορεί να βρίσκεται και σε άλλο κράτος μέλος, πέραν εκείνου της συνήθους διαμονής του ενάγοντος, κατά το μέτρο που μπορεί να αποδειχθεί η ύπαρξη ενός ιδιαίτερου στενού συνδέσμου με το κράτος μέλος αυτό, κατόπιν συνεκτιμήσεως και άλλων παραγόντων, όπως για παράδειγμα είναι η άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας⁶⁴. Κατά συνέπεια, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο εκάστοτε ενάγων, το κέντρο των συμφερόντων του μπορεί να βρίσκεται και σε κάποιο άλλο κράτος μέλος, στο οποίο για παράδειγμα βρίσκεται ο φιλικός, συγγενικός κ.ο.κ. κύκλος του.

103. Το κριτήριο της συνήθους διαμονής μπορεί ασφαλώς να αποτελέσει ένα καλό σημείο αφετηρίας στο πλαίσιο της επί τη βάσει των πραγματικών δεδομένων αξιολογήσεως για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων των φυσικών προσώπων. Εντούτοις, το κριτήριο αυτό θα πρέπει να επαληθευθεί υπό το πρίσμα του επίμαχου ισχυρισμού, δεδομένου ότι όπως είναι φυσικό ορισμένες πληροφορίες ενδέχεται να μην έχουν την ίδια επίπτωση στην επαγγελματική και προσωπική ζωή ενός προσώπου, η οποία μπορεί να μην περιορίζεται σε ένα μόνον κράτος μέλος.

104. Όσον αφορά το κέντρο των συμφερόντων των *νομικών προσώπων*, η βλάβη κανονικά θα αφορά την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Στην περίπτωση νομικού προσώπου κερδοσκοπικής φύσης, δηλαδή μιας εταιρίας, το κέντρο των συμφερόντων ενδέχεται να αντιστοιχεί στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο αυτό πραγματοποιεί το μεγαλύτερο μέρος του κύκλου εργασιών του. Στην περίπτωση μη κερδοσκοπικού οργανισμού, είναι πιθανόν να συμπίπτει με τον τόπο στον οποίον βρίσκεται η πλειοψηφία των «πελατών» του (υπό την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου). Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, το κράτος μέλος αυτό θα είναι ενδεχομένως εκείνο στο οποίο πρόκειται να γίνει αισθητή σε μεγαλύτερο βαθμό η βλάβη στη φήμη και κατ' επέκταση στην επαγγελματική υπόσταση του νομικού προσώπου.

105. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ο τόπος στον οποίο αυτό έχει τη μόνιμη εγκατάστασή του⁶⁵. Η παράμετρος αυτή φαίνεται να προκύπτει κατ' αναλογία προς τον τόπο της κατοικίας των φυσικών προσώπων στον οποίο αναφέρθηκε το Δικαστήριο στο πλαίσιο της υποθέσεως eDate.

63 Ρυθμίζοντας συνεπώς τις καταστάσεις εκείνες στις οποίες το (εξ αντικειμένου) κέντρο των συμφερόντων του ενάγοντος βρίσκεται στο κράτος μέλος X, λόγω της ιδιαίτερης όμως φύσεως της επίδικης αξιώσεως αυτή συνδέεται με μία πολύ συγκεκριμένη ή μοναδική κατάσταση στο κράτος μέλος Y, γεγονός που συνεπάγεται ότι δεν είναι δυνατόν να υποστεί βλάβη η υπόληψη του ενάγοντος στο κράτος μέλος X.

64 Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, eDate Advertising κ.λπ. (C-509/09 και C-161/10, EU:C:2011:685, σκέψη 49).

65 Θα πρέπει ίσως να υπομνησθεί ότι το άρθρο 63, παράγραφος 1, του κανονισμού 1215/2012 προβλέπει ότι: «Για την εφαρμογή του παρόντος κανονισμού, εταιρία ή άλλο νομικό πρόσωπο έχει την κατοικία της στον τόπο στον οποίο έχει: α) την καταστατική της έδρα· β) την κεντρική της διοίκηση· ή γ) την κύρια εγκατάστασή της».

106. Αναζητώντας την αντιστοιχία ως προς τον κατά πόσον ο τόπος της μόνιμης εγκαταστάσεως του νομικού προσώπου διαδραματίζει κάποιον ρόλο για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας, θα μπορούσε να υπάρξει αναλογία (ή, ακριβέστερα, αντίθεση) με την έννοια του «κέντρου των κύριων συμφερόντων», η οποία αποτελεί κατ' ουσίαν το κεντρικό σημείο των κανόνων δικαιοδοσίας που περιλαμβάνονται στον σχετικό με τις διαδικασίες αφερεγγυότητας κανονισμό⁶⁶.

107. Στο πλαίσιο του κανονισμού αυτού, το κέντρο των κύριων συμφερόντων αντιστοιχεί στον τόπο όπου ο οφειλέτης ασκεί συνήθως τη διοίκηση των συμφερόντων του και είναι, συνεπώς, επαληθεύσιμος από τους τρίτους. Στην περίπτωση νομικού προσώπου, το κέντρο των κύριων συμφερόντων του τεκμαίρεται ότι είναι ο τόπος της καταστατικής του έδρας. Στην περίπτωση φυσικού προσώπου, ως κέντρο των κύριων συμφερόντων του τεκμαίρεται ο τόπος της κύριας επιχειρηματικής του δραστηριότητας (εφόσον αυτό ασκεί ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα) ή ο τόπος της συνήθους διαμονής του (σε κάθε περίπτωση και μέχρις αποδείξεως του εναντίου, υπό την προϋπόθεση ότι η καταστατική έδρα του νομικού προσώπου, ο τόπος της κύριας επιχειρηματικής δραστηριότητας ή της συνήθους διαμονής του φυσικού προσώπου δεν έχει μεταφερθεί σε άλλο κράτος μέλος εντός του τριμήνου ή του εξαμήνου, αντιστοίχως, που προηγείται της αιτήσεως για την έναρξη της διαδικασίας αφερεγγυότητας).

108. Το κέντρο των κύριων συμφερόντων του οφειλέτη προσδιορίζει συνακολούθως τη διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου που κηρύσσει την έναρξη της αποκαλούμενης κύριας διαδικασίας αφερεγγυότητας. Το κέντρο των κύριων συμφερόντων προσδιορίζεται συνεπώς σε σχέση με τον οφειλέτη ο οποίος, στο πλαίσιο των διαδικασιών αφερεγγυότητας, επέχει θέση εναγομένου.

109. Συνεπώς, το γεγονός ότι η καταστατική έδρα θεωρείται το εναρκτήριο σημείο για τον προσδιορισμό του κέντρου των κύριων συμφερόντων ενός νομικού προσώπου (και συνακολούθως, το δικαστήριο του τόπου της καταστατικής έδρας καθίσταται αρμόδιο για την κήρυξη της έναρξεως της αποκαλούμενης «κύριας» διαδικασίας αφερεγγυότητας) δεν συνιστά σημαντική απόκλιση από τον γενικής εφαρμογής, ελλείψει άλλου ειδικότερου, κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας που θεμελιώνεται στο άρθρο 4 του κανονισμού 1215/2012.

110. Αντιθέτως, η έννοια του κέντρου των συμφερόντων όπως αυτή αναπτύχθηκε με την απόφαση eDate προσδιορίζεται σε σχέση με τον ενάγοντα. Όπως επί της ουσίας επισήμανε η Επιτροπή, συναφώς, το σκεπτικό αυτό ανατρέπει τη βασική αντίληψη που διέπει τους κανόνες δικαιοδοσίας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι με το σκεπτικό αυτό παρέχεται στον ενάγοντα η δυνατότητα προσδιορισμού της δωσδικίας επί τη βάσει των δικών του συμφερόντων⁶⁷, δυνατότητα που ο οικείος κανονισμός επιφυλάσσει για τον «ασθενέστερο διάδικο»⁶⁸.

111. Συνεπώς, για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων στο πλαίσιο του άρθρου 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012, ο τόπος στον οποίο βρίσκεται η μόνιμη εγκατάσταση ή η έδρα ενός νομικού προσώπου δύναται να ληφθεί υπόψη ως ένα από τα πραγματικά δεδομένα. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν αποτελεί το καθοριστικό στοιχείο.

66 Βλ. άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/848 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαΐου 2015, περί των διαδικασιών αφερεγγυότητας (ΕΕ 2015, L 141, σ. 19). Βλ. το προϊσχύον ομοίου περιεχομένου, μολονότι περισσότερο σαφές, άρθρο 3, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 1346/2000 του Συμβουλίου, της 29ης Μαΐου 2000, περί των διαδικασιών αφερεγγυότητας (ΕΕ 2000, L 160, σ. 1).

67 Ο προβληματισμός ότι στην περίπτωση των διαφορών εξωσυμβατικής ευθύνης παρέχεται στον ενάγοντα η δυνατότητα προσδιορισμού της δωσδικίας επί τη βάσει των δικών του συμφερόντων διατυπώθηκε ήδη στον απόηχο της δημοσιεύσεως της αποφάσεως Shevill. Βλ. Briggs, A., «The Brussels Convention», *Yearbook of European Law*, 1995, τόμος 15, τεύχος 1, σ. 487 έως 514. Το ζήτημα αυτό αναλύθηκε περαιτέρω με αφορμή την απόφαση eDate. Βλ. υποσημείωση 18 των παρούσων προτάσεων.

68 Βλ. σημείο 64 των παρούσων προτάσεων.

112. Όπως επισημάνθηκε ήδη, ο προσδιορισμός του κέντρου των συμφερόντων γίνεται με συνεκτίμηση τόσο των πραγματικών δεδομένων όσο και του πλαισίου της συγκεκριμένης υποθέσεως, αποσκοπεί δε στο να εξακριβωθεί ο τόπος στον οποίο η βλάβη που προκλήθηκε στην υπόληψη ενός νομικού προσώπου έγινε αισθητή σε μεγαλύτερο βαθμό. Ο τόπος αυτός συμπίπτει με το κράτος μέλος όπου βρίσκεται η έδρα του νομικού προσώπου στο βαθμό μόνον που οι κύριες επαγγελματικές δραστηριότητες του προσώπου αυτού λαμβάνουν χώρα στο κράτος μέλος αυτό. Στο μέτρο, όμως, που καμία επαγγελματική δραστηριότητα του ενάγοντος ούτε οποιοδήποτε μέρος του κύκλου εργασιών του λαμβάνει χώρα στο κράτος μέλος αυτό, δεν είναι δυνατόν το συγκεκριμένο κράτος μέλος να προσδιορίζει το κέντρο των συμφερόντων του.

113. Ως εκ τούτου, για τον προσδιορισμό του κέντρου των συμφερόντων των νομικών προσώπων, οι κρίσιμοι παράγοντες ενδέχεται να είναι οι κύριες επιχειρηματικές ή άλλες επαγγελματικές τους δραστηριότητες, οι οποίες συνακολούθως προσδιορίζονται ακριβέστερα με αναφορά στον κύκλο εργασιών τους ή τον αριθμό των πελατών τους ή σε άλλες επαγγελματικές τους συναλλαγές. Η έδρα του νομικού προσώπου μπορεί να συνεκτιμηθεί, ως ένα εκ των πραγματικών δεδομένων, αν και όχι μεμονωμένα. Σε αντίθεση με τα φυσικά πρόσωπα, είναι σύνηθες τα νομικά πρόσωπα να εγκαθιστούν την έδρα τους σε έδαφος με το οποίο δεν διατηρούν κανέναν άλλο ουσιαστικό σύνδεσμο.

114. Στην περίπτωση που ο ενάγων είναι ένα φυσικό πρόσωπο του οποίου η υπόληψη υπέστη βλάβη φαίνεται να είναι απολύτως δικαιολογημένη η αξιολόγηση του τόπου κατοικίας του ως του κρίσιμου κριτηρίου, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη οποιοσδήποτε άλλος ειδικός σύνδεσμος με την επιχειρηματική του δραστηριότητα. Το κράτος μέλος στο οποίο το συγκεκριμένο πρόσωπο έχει την κατοικία του είναι πράγματι πιθανόν να συμπίπτει με τον τόπο όπου είναι διαρθρωμένη η κοινωνική και επαγγελματική του δραστηριότητα.

115. Πέραν όμως της περιπτώσεως αυτής, δεν μπορεί να αποκλεισθεί και το ενδεχόμενο το φυσικό πρόσωπο να έχει τη συνήθη διαμονή του σε ένα κράτος μέλος, παρότι η ζωή του (επαγγελματική, προσωπική ή αμφοτέρως) ενδέχεται επί της ουσίας να εξελίσσεται σε ένα άλλο κράτος μέλος.

116. Η διαπίστωση αυτή με οδηγεί στην ακόλουθη τελική παρατήρηση: θα πρέπει σαφώς να γίνει δεκτό ότι τόσο όσον αφορά τα φυσικά όσο και όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα, ενδέχεται να υφίστανται πλείονα του ενός κέντρα συμφερόντων όσον αφορά μία συγκεκριμένη αξίωση. Κατόπιν της αξιολογήσεως τόσο των πραγματικών δεδομένων όσο και του πλαισίου της συγκεκριμένης υποθέσεως, ενδέχεται απλώς να προκύψουν περισσότερα κέντρα συμφερόντων όσον αφορά μια συγκεκριμένη αξίωση.

117. Στην περίπτωση αυτή, εναπόκειται στον ενάγοντα να επιλέξει το δικαστήριο του ενός από τα περισσότερα κράτη μέλη στο οποίο θα ασκήσει την αγωγή του. Ωστόσο, δεδομένου ότι η δωσιδικία που βασίζεται στο κέντρο των συμφερόντων είναι «πλήρης», η κατά τα ανωτέρω επιλογή του ενάγοντος θα ενεργοποιήσει τον μηχανισμό της εκκρεμοδικίας, αποκλείοντας τη δυνατότητα ασκήσεως αγωγής ενώπιον άλλου δικαστηρίου ενόσω εκκρεμεί η ήδη ασκηθείσα αγωγή.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

118. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνω το Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα ως ακολούθως: το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού 1215/2012 έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο του οποίου το δικαίωμα στην προσωπικότητα φέρεται να έχει προσβληθεί από την ανάρτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο μπορεί να ασκήσει, για τη συνολική ζημία και τη βλάβη που υπέστη, αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του.

Το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου βρίσκεται στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο αυτό ασκεί τις κύριες επαγγελματικές του δραστηριότητες, υπό την προϋπόθεση ότι οι φερόμενες ως επιζήμιες πληροφορίες μπορούν να επηρεάσουν την επαγγελματική του υπόσταση.

Γ. Διεθνής δικαιοδοσία για την έκδοση διατάξεως με αντικείμενο την υποχρέωση διορθώσεως και εξαλείψεως των φερομένων ως επιζήμιων πληροφοριών

119. Στο τελευταίο μέρος των προτάσεών μου θα επανέλθω στο ζήτημα που ανέκυψε στο πλαίσιο του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος: εφόσον εφαρμοσθεί εν προκειμένω η «προσέγγιση-μωσαϊκό» της αποφάσεως Shevill όσον αφορά τη διεθνή δικαιοδοσία για την αποκατάσταση της εδαφικής περιορισμένης ζημίας, προσδίδει η προσέγγιση αυτή στο εθνικό δικαστήριο την αρμοδιότητα να εκδώσει μία διασυννοριακή διάταξη, όπως η αιτούμενη στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης; Με άλλα λόγια, εφόσον η αρμοδιότητα των εσθονικών δικαστηρίων *περιορίζεται* στην αποκατάσταση της βλάβης που προκλήθηκε στην αναιρεσεύουσα στο έδαφος της Εσθονίας, μπορούν αυτά να εκδώσουν διάταξη που να υποχρεώνει την αναιρεσίβλητη να διορθώσει και να αφαιρέσει το *σύνολο* των επιζήμιων πληροφοριών στη Σουηδία;

120. Ως προκαταρκτικό ζήτημα θα πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι δεν είναι απολύτως σαφές κατά πόσον το αιτούμενο από την αναιρεσεύουσα μέσο παροχής έννομης προστασίας συνιστά *προσωρινό μέτρο ή διάταξη* εκδοθείσα στο πλαίσιο της επί της ουσίας εκδικάσεως της διαφοράς. Ενώ το πρώτο αποσκοπεί σε μία προσωρινή λύση ενόσω εκκρεμεί η απόφαση επί της ουσίας της διαφοράς, η δεύτερη αποτελεί τμήμα της οριστικής επί της ουσίας δικαστικής κρίσεως.

121. Η διαφοροποίηση αυτή επιφέρει ορισμένες συνέπειες τόσο όσον αφορά το κριτήριο που θα πρέπει να εφαρμοσθεί για τον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας⁶⁹ όσον και όσον αφορά το καθεστώς που θα διέπει την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων που θα εκδοθούν⁷⁰.

122. Όπως, ωστόσο, διευκρινίσθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, φαίνεται ότι η αιτούμενη διάταξη αποτελεί τμήμα της επί της ουσίας δικαστικής κρίσεως. Συνεπώς θα θεωρήσω ότι αυτό ισχύει.

123. Αν το Δικαστήριο ακολουθήσει την πρότασή μου για το δεύτερο και τρίτο προδικαστικό ερώτημα, δεν θα χρειαστεί να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα. Εφόσον γινόταν δεκτό ότι δεν έχει εφαρμογή ο κατά τη νομολογία Shevill εδαφικός περιορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας όσον αφορά την αποκατάσταση της ζημίας στην προκειμένη περίπτωση, δεν θα ετίθετο το ζήτημα της ενδεχόμενης δυσαρμονίας μεταξύ του πεδίου που καλύπτει η δικαιοδοσία αυτή και των αιτουμένων μέσων παροχής έννομης προστασίας. Με άλλα λόγια, το δικαστήριο που κρίθηκε αρμόδιο για την πλήρη επιδίκαση της αξιώσεως αποκαταστάσεως της ζημίας θα είναι αρμόδιο να αποφανθεί και επί όλων των επιμέρους μέσων παροχής έννομης προστασίας που παρέχονται από το εθνικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων και των αιτήσεων εκδόσεως δικαστικών διατάξεων.

124. Εφόσον, όμως, το Δικαστήριο θεωρήσει σκόπιμο να εμμείνει στην «προσέγγιση-μωσαϊκό» της αποφάσεως Shevill, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα που υπεβλήθη από το αιτούν δικαστήριο παραμένει εξαιρετικά κρίσιμο. Προκειμένου να επικουρήσω πλήρως το Δικαστήριο, θα παραθέσω στο τελευταίο μέρος των προτάσεών μου μία συνοπτική απάντηση επί του ερωτήματος αυτού.

⁶⁹ Βλ. άρθρο 35 του κανονισμού 1215/2012. Η διάταξη αυτή επιβεβαιώνει την (προϋφιστάμενη) δυνατότητα του δικαστηρίου κράτους μέλους να διατάσσει προσωρινά μέτρα, ακόμα και αν δεν έχει δικαιοδοσία για την επί της ουσίας εκδίκαση της διαφοράς. Στο πλαίσιο αυτό το Δικαστήριο έκρινε ότι τα δικαστήρια μπορούν να διατάσσουν προσωρινά μέτρα υπό την προϋπόθεση της υπάρξεως «πραγματικού συνδετικού στοιχείου μεταξύ του αντικειμένου των αιτουμένων μέτρων και της κατά τόπον αρμοδιότητας [...] του επιληφθέντος δικαστή». Απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 1998, Van Uden (C-391/95, EU:C:1998:543, σκέψη 40). Συνεπώς, το άρθρο 35 συνιστά μία πρόσθετη ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας που ισχύει παράλληλα με τους υπόλοιπους κανόνες του οικείου κανονισμού. Βλ., στο ίδιο πνεύμα, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην απόφαση Solvay (C-616/10, EU:C:2012:193, σημείο 46).

⁷⁰ Βλ. αιτιολογική σκέψη 33 και άρθρο 42, παράγραφος 2, του κανονισμού 1215/2012. Βλ. απόφαση της 21ης Μαΐου 1980, Denilauler (125/79, EU:C:1980:130, σκέψεις 16 έως 18).

125. Η «προσέγγιση-μωσαϊκό» της αποφάσεως Shevill θέτει το ζήτημα με ποιον τρόπο μπορεί να εναρμονισθεί η εδαφικώς περιορισμένη διεθνής δικαιοδοσία για την αποκατάσταση της ζημίας με τον ενιαίο και ως εκ της φύσεώς του αδιαίρετο χαρακτήρα του αιτούμενου μέσου παροχής έννομης προστασίας. Θα ήταν δυνατόν να περιορισθεί η αρμοδιότητα του δικάζοντος δικαστηρίου όσον αφορά *το είδος των* μέσων παροχής έννομης προστασίας που μπορεί να επιδικάσει, εφόσον διαπιστωθεί ότι υπέχει διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση μίας εξ αδικοπραξίας αξιώσεως; Ή, σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, θα ήταν δυνατόν να περιορισθούν, κατά κάποιον τρόπο, τα όρια ή *το εύρος ενός* τέτοιου μέσου παροχής έννομης προστασίας;

126. Δεν βλέπω καμία δυνατότητα ή νομική βάση για να συμβεί κάτι τέτοιο. Εφόσον κριθεί, υποθετικά μιλώντας, ότι η αξίωση της αναιρεσεύουσας είναι βάσιμη και ότι τα εσθονικά δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση της βλάβης που προκλήθηκε σε αυτήν στην Εσθονία, θεωρώ ότι τα δικαστήρια αυτά θα είναι αρμόδια και για την επιδίκαση του αιτούμενου εν προκειμένω μέσου παροχής έννομης προστασίας, υπό την προϋπόθεση ότι το εθνικό δίκαιο αναγνωρίζει τη δυνατότητα ασκήσεώς του. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην ενιαία φύση της αιτίας που προκάλεσε την προβαλλόμενη βλάβη στην παρούσα υπόθεση. Ο ιστότοπος είναι ένας και ενιαίος. Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει διόρθωση ή αφαίρεση των πληροφοριών που είναι αναρτημένες σε αυτόν «κατά το ποσοστό» μόνον της βλάβης που επήλθε σ' ένα συγκεκριμένο κράτος μέλος.

127. Για την καλύτερη κατανόηση του σημείου αυτού, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το παράδειγμα μιας διαμάχης μεταξύ γειτόνων. Έστω, για παράδειγμα, ότι η δεξαμενή λυμάτων του γείτονά μου παρουσιάζει διαρροή. Τα λύματα που προέρχονται από τη δεξαμενή δημιουργούν προβλήματα σε πολλούς από τους κατοίκους της περιοχής. Τα λύματα εισχωρούν και στον κήπο μου, καταστρέφοντας τα βιολογικά λαχανικά που με τόσο κόπο κατάφερα να καλλιεργήσω. Στην περίπτωση που είτε εγώ είτε οποιοσδήποτε άλλος από τους υπόλοιπους πληγέντες γείτονες αναγκαστούμε εν τέλει να προσφύγουμε στη δικαιοσύνη, καθότι οι συζητήσεις με τον ιδιοκτήτη της δεξαμενής είναι αδιέξοδες, είναι φυσικά πολύ πιθανό να ζητήσουμε να υποχρεωθεί αυτός να επιδιορθώσει τη δεξαμενή του για να σταματήσει η διαρροή. Η επιδιόρθωση της δεξαμενής, ωστόσο, εξ ορισμού, θα ωφελήσει όλους τους γείτονες. Είναι δύσκολο να γίνει δεκτό ότι ο ιδιοκτήτης της δεξαμενής θα υποχρεωθεί να σταματήσει τη διαρροή στο ποσοστό μόνον που μαθηματικά αντιστοιχεί στο μέρος της ζημίας που προκλήθηκε στα βιολογικά μου λαχανικά σε σχέση με τη συνολική ζημία που προκλήθηκε σε όλους τους κατοίκους της περιοχής.

128. Στο πλαίσιο της παρούσας υποθέσεως, εφόσον γίνει δεκτό ότι η αναιρεσεύουσα μπορεί να εγείρει ενώπιον των εσθονικών δικαστηρίων την αξίωσή της για την αποκατάσταση της ζημίας μόνον που υπέστη στην Εσθονία, τίθεται το ερώτημα: θα μπορούσε η μερική διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών να αντανακλάται και στο επίπεδο της μερικής διεθνούς δικαιοδοσίας τους να εκδίδουν μία διάταξη; Θα μπορούσε ευλόγως να ζητηθεί από την αναιρεσίβλητη να διορθώσει ένα *αναλογικό* μέρος των φερομένων ως επιζήμιων πληροφοριών και σχολίων; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, πώς θα μπορούσε να προσδιορισθεί το μέρος αυτό; Θα μπορούσε να υποχρεωθεί η αναιρεσίβλητη να αφαιρέσει ένα αναλογικό ποσοστό των επίμαχων πληροφοριών; Ή ένα ποσοστό μόνον των σχολίων;

129. Οι παράλογες αυτές τοποθετήσεις οδηγούν σαφώς σε μία μόνο πιθανή απάντηση: εφόσον το δικαστήριο ενός κράτους μέλους έχει διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσει μία αγωγή αποζημιώσεως εξ αδικοπραξίας, θα πρέπει επίσης να έχει διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθεί και επί όλων των άλλων μέσων παροχής έννομης προστασίας που παρέχονται από το εθνικό δίκαιο⁷¹. Το γεγονός αυτό οδηγεί

⁷¹ Εκτός βεβαίως και αν γινόταν δεκτό ότι η «προσέγγιση-μωσαϊκό» της αποφάσεως Shevill δίνει τη δυνατότητα σε ένα εθνικό δικαστήριο να επιδικάσει αποκλειστικά και μόνον αξιώσεις αποκαταστάσεως της ζημίας (δηλαδή, χρηματική αποζημίωση), και καμία άλλη αξίωση. Θα ήταν, ωστόσο, δύσκολο να προσδιορισθεί η νομική βάση για τον σημαντικό αυτόν περιορισμό της αρμοδιότητας των εθνικών δικαστηρίων, καθώς και ο τρόπος με τον οποίον θα μπορούσαν συνακολούθως τα εθνικά δικαστήρια να διεξάγουν δίκες στις οποίες η αρμοδιότητά τους να επιδικάζουν αξιώσεις θα ήταν επί της ουσίας αποψιλωμένη σε έναν τέτοιο βαθμό.

ωστόσο σε ένα διαφορετικού είδους πρόβλημα: στην περίπτωση που όλα τα εν δυνάμει έχοντα διεθνή δικαιοδοσία δικαστήρια των 28 κρατών μελών μπορούσαν να εκδώσουν διατάξεις, θα ήταν πιθανό να εκδοθούν και να επιδοθούν στην αναιρεσίβλητη πλείονες διαφορετικού περιεχομένου διατάξεις όσον αφορά την υποχρέωσή της είτε να προβεί είτε να απέχει από ορισμένη συμπεριφορά.

130. Όπως σαφώς προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε στο τμήμα Β των προτάσεών μου, τα συγκεκριμένα καθώς και άλλα πρακτικά ζητήματα με οδηγούν στο να προτείνω στο Δικαστήριο να περιορίσει τη διεθνή δικαιοδοσία για την επιδίκαση των σχετικών με το διαδικτυο αδικοπρακτικών αξιώσεων σε δύο μόνον βάσεις ειδικής δικαιοδοσίας. Τα εθνικά δικαστήρια που θα έχουν διεθνή δικαιοδοσία δυνάμει των δύο αυτών βάσεων θα έχουν συνακολούθως πλήρη δικαιοδοσία τόσο για τον προσδιορισμό και την αποκατάσταση της ζημίας όσο και για την επιδίκαση άλλων μέσων παροχής έννομης προστασίας που κατά το εθνικό δίκαιο μπορούν να ασκηθούν, περιλαμβανομένων και των αιτήσεων εκδόσεως δικαστικών διατάξεων.

V. Πρόταση

131. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, προτείνω το Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το Riigikohtus (Ανώτατο Δικαστήριο, Εσθονία) ως ακολούθως:

- Το άρθρο 7, σημείο 2, του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (αναδιατύπωση), έχει την έννοια ότι νομικό πρόσωπο του οποίου το δικαίωμα στην προσωπικότητα φέρεται να έχει προσβληθεί από την ανάρτηση πληροφοριών στο διαδικτυο μπορεί να ασκήσει, για τη συνολική ζημία και τη βλάβη που υπέστη, αγωγή ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου βρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων του.
- Το κέντρο των συμφερόντων ενός νομικού προσώπου βρίσκεται στο κράτος μέλος στο οποίο το πρόσωπο αυτό ασκεί τις κύριες επαγγελματικές του δραστηριότητες, υπό την προϋπόθεση ότι οι φερόμενες ως επιζήμιες πληροφορίες μπορούν να επηρεάσουν τις επαγγελματικές του δραστηριότητες στο κράτος μέλος αυτό.